

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Curs 2017/2018

Memòria del seminari de sociolingüística i política lingüística

centre de recerca
en sociolingüística
i comunicació

El *Seminari de sociolingüística i política lingüística* és una iniciativa del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació de la Universitat de Barcelona (CUSC-UB). El coordinador de l'edició del curs 2017/2018 ha estat Avel·lí Flors-Mas.

Podeu trobar les convocatòries i els resums de les sessions al blog <https://llenguasocietat.wordpress.com/>

Aquesta memòria ha estat editada per Avel·lí Flors-Mas amb la col·laboració de Xavier Mas Craviotto.

Setembre de 2018

Seguiu-nos a les xarxes!

Web: <http://www.ub.edu/cusc/>

Facebook: [@cuscub](#)

Twitter: [@CuscUB](#)

Aquest document està subjecte a la llicència Reconeixement–No comercial–Sense obra derivada de Creative Commons.

Taula

PRIMERA PART. PRESENTACIONS DE RECERCA EN CURS	4
MARINA MASSAGUER: «Llengües i pertinença a Catalunya: perspectives no catalanoparlants»	5
JOSEP UBALDE: «La compensació del treball lingüístic en la nova economia»	9
NATXO SOROLLA: «Xarxes socials i contacte de llengües»	10
VANESSA BRETXA, LLORENÇ COMAJOAN I F. XAVIER VILA: «Presentació i discussió del llibre <i>Les veus del professorat</i> »	14
LUCAS DUANE: «La institució de la dissidència lingüística a les Illes Balears: dinàmiques ideològiques de l'estandardització del català»	18
ANDREA SUNYOL: «Internacionalització, multilingüisme i construcció de l'elitisme en escoles privades de Catalunya»	22
SEGONA PART. CICLE TEMÀTIC DE LECTURES SOBRE ELS FENÒMENS DE CONTACTE DE LLENGÜES.....	27
F. XAVIER VILA: «La recerca en contacte de llengües: aproximació històrica».....	28
MONTSERRAT SENDRA: «La lingüística de contacte com a mirada sobre el contacte de llengües»	32
CRISTINA ILLAMOLA: «Variacionisme en llengua catalana, una mirada des del variacionisme en llengua castellana»	37
LLORENÇ COMAJOAN: «El transllenguar com a perspectiva teòrica sobre el contacte de llengües»	40
AVEL·LÍ FLORS-MAS: «Perspectives etnogràfiques i interaccionals sobre el contacte de llengües»	46

Primera part. Presentacions de recerca en curs

Marina Massaguer: «Llengües i pertinença a Catalunya: perspectives no catalanoparlants»

20 d'octubre de 2017¹

Marina Massaguer, investigadora predoctoral de la Universitat Oberta de Catalunya, va presentar-nos alguns resultats de la seua recerca doctoral en curs, que aborda els posicionaments dels no catalanoparlants a Catalunya respecte les categories disponibles socialment que connecten llengua, identitat etnocultural i estatus socioeconòmic, i les maneres com aquests perfils de parlant articulen (o no) un sentit de lligam i pertinença a Catalunya.

La presentació va arrancar amb algunes dades demolingüístiques de context. D'acord amb les estadístiques, un 41% dels residents a Catalunya no hi han nascut: un 21,9% ho han fet en altres territoris de l'Estat i fins a un 19,1% són nascuts fora de l'Estat espanyol. En el conjunt de la població, 8 de cada 10 habitants saben parlar català, però el percentatge de persones que no el parlen com a llengua habitual arriba fins a un 56% del total.

Tot seguit, Massaguer va explicitar els criteris amb què havia operativitzat la noció

de «no catalanoparlant», a partir de la pròpia identificació dels participants (en el moment mateix d'acceptar de prendre-hi part, ja que els objectius de la recerca eren explícits), i del fet que no parlen en català quan se'ls hi adrecen (un aspecte que també es va poder comprovar en el moment de reclutar els informants) o que només ho fan de manera molt ocasional. Tot i això, bona part dels participants estan familiaritzats amb el català (alguns fins i tot s'han escolaritzat en el model de conjunció en català) i, en ocasions, alguns n'activen diferents destreses (per exemple, molts disposen de comprensió oral i escrita, i alguns hi escriuen de vegades).

Abans d'abordar l'anàlisi de dades, Massaguer va ressenyar algunes recerques recents que han afrontat la imbricació entre llengua i categoritzacions socials a Catalunya, com ara Woolard i Frekko (2013), que apunten que la dualitat entre «catalans» i «castellans» hauria anat perdent força i que s'estaria produint un canvi en la manera de

¹ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2017/11/10>

[/llengues-i-pertinenca-a-catalunya-perspectives-no-catalanoparlants-amb-marina-massaguer/](https://llengues-i-pertinenca-a-catalunya-perspectives-no-catalanoparlants-amb-marina-massaguer/)

conceptualitzar la relació entre identitat i llengua a Catalunya, des d'un èmfasi en els orígens o els límits entre grups a una idea de creixement i d'«esdevenir», a la identitat entesa com un «projecte del jo». En una línia similar, Pujolar i González (2013) sostenen que cada vegada més la tria lingüística recolza en factors contextuals, i parlen en relació amb això d'un procés de «desetnicització» de les tries; i Woolard argumenta que «not everyone who embraces Catalan identity has embraced the language, or viceversa» (2016: 303). La ponent va matisar que, tot i aquest esquema és generalment vàlid per a donar compte de les experiències dels no catalanoparlants amb origen a la resta de l'Estat, no sembla que funcione gaire bé quan s'aborden les experiències dels nascuts a l'estranger. En aquest sentit, el seu projecte de tesi incorpora les vivències i els discursos de tots dos grups, amb un corpus provisional de 14 entrevistes semiestructurades amb persones d'origen espanyol («espanyols») i 22 entrevistes amb persones nascudes a l'estranger («internacionals»).

La presentació va concentrar-se, en primer lloc, en els participants «espanyols». Entre aquests, un primer perfil és el de les persones arribades a cavall dels anys 60 i 70 del segle XX, provinents d'estrats socials modestos, que experimenten trajectòries de mobilitat social ascendent molt acusades i que presenten posicions més procatalanes i un major sentiment de pertinença a Catalunya. Un segon perfil el representen persones que arriben també durant el Franquisme però

que ho fan amb un major capital simbòlic (per exemple, és el cas de funcionaris o fills de militars), i que relaten un procés de descapitalització que s'inicia amb el restabliment de la Generalitat i la competició entre dues «hegemonies» oposades. Amb el temps, el capital lingüístic i simbòlic de què disposaven ha perdut valor, però tot i això no s'han proposat adquirir el català. En aquest grup es detecten posicions menys favorables a la llengua catalana i un menor sentiment de pertinença a Catalunya. Un tercer perfil estaria format per persones arribades durant els anys 80 i 90 en posicions altament capitalitzades (alts funcionaris o professions liberals) i que, en conseqüència, no perceben cap necessitat de capitalitzar-se via l'adquisició i l'ús social de la llengua catalana. Un últim grup, finalment, el representen persones ja nascudes a Catalunya i escolaritzades en el model de conjunció en català. Aquests parlants, més joves, perceben que mantenir el castellà quan se'ls adrecen en català sol interpretar-se com una posició marcada (sovint dona lloc a preguntes sobre el seu origen, per exemple), cosa que en ocasions els situa en la necessitat de qüestionar-se sobre la seua identitat.

Les línies de discurs més destacades per al grup dels «espanyols» apunten, d'una banda, que el fet de parlar català no és una condició necessària per a ser o per a sentir-se català i, de l'altra, que els catalanoparlants i els castellanoparlants estan socialment barrejats: des del seu punt de vista, la llengua no estableix límits o fronteres molt marcats

entre grups. Els participants són capaços d'identificar grups en què predominen el català o el castellà, respectivament, però sostenen que la formació d'aquests grups sembla més dependent de la classe social (conceptualitzada en termes dels «cercles» en què es mouen les persones) que de l'origen o la llengua inicial. En aquest sentit, coincideixen que les diferents trajectòries de capitalització simbòlica tenen una influència clara en el sentiment de pertinença i en el posicionament envers la llengua catalana, de la mateixa manera que la poden tenir els diferents projectes de vida o la disponibilitat (o no) de xarxes de relacions amb catalanoparlants (en el cas de la parella i la família de la parella, de les amistats o de l'escola dels fills, entre altres). A més, els participants solen acusar una certa manca d'alternatives a la catalanitat «hegemònica», i Massaguer apuntava que podria ser oportú repensar el concepte de catalanitat per a incorporar les experiències d'aquests parlants.

La majoria dels participants representen aquests processos com a resultat de les tries i les trajectòries personals i rebutgen presentar-se com a integrants d'un grup definit en termes etnolingüístics, i en els seus discursos es detecta un esforç de desconflictivització i despolitització de la qüestió lingüística. Amb tot, i a pesar que en un pla explícit del discurs s'hi nega (o si més no es qüestiona) l'adequació de les categoritzacions socials de base lingüística, aquestes categories continuen presents de manera subtil. En aquest sentit, sembla que

l'ús del català continua actuant com una marca de classe social i introdueix una distinció significativa entre els castellanoparlants familiars que el parlen, més capitalitzats, i els que no ho fan.

La recta final de la presentació va abordar les experiències i els discursos dels participants «internacionals», que contrasten vivament amb els dels «espanyols». En aquest cas, la relació entre llengua i identitat a Catalunya es percep com una qüestió de límits marcats: en la visió dels «internacionals», a Catalunya els grups socials es defineixen sobre la base de la llengua. A més, perceben que els catalanoparlants estan més capitalitzats des d'un punt de vista econòmic, cultural, social i simbòlic, i els seus discursos lliguen de manera molt més explícita les categories de base etnolingüística amb les de classe social. S'hi detecta, doncs, un cert reforçament del paradigma sociolingüístic «tradicional», amb referències a la presència de dos grups clarament delimitats i la percepció que el català només pertany als seus parlants nadius.

Bona part dels «internacionals» desconeixia la realitat sociolingüística de Catalunya abans d'arribar-hi: les seues expectatives recolzaven en el marc ideològic de l'Estat-nació («yo venía a España»), i és majoritàriament a partir d'aquest marc que «filtren» i interpreten les seues experiències lingüístiques a Catalunya. Des d'aquesta perspectiva, alguns participants sostenen que el català pot ser una font de divisió social, i interpreten la realitat

sociolingüística en termes d'un conflicte polític i lingüístic davant del qual adopten una posició «neutral». La majoria percep la llengua catalana com una «frontera», com un límit que els impedeix accedir a cercles «locals», que es representen com a «tancats», i afirmen que amb una sola llengua (és a dir, amb el castellà) ho tindrien més fàcil. Tanmateix, els seus discursos manifesten una certa ambivalència, perquè presenten l'ús del català com un factor d'exclusió i, alhora, de potencial inclusió. En efecte, hi ha *expats* que no se senten benvinguts en un grup quan s'hi fa ús del català i que ho perceben com a excloent, però també es detecten casos de «mudes ideològiques» quan algun d'aquests parlants aconsegueix incorporar-se a un grup catalanoparlant.

En general, aquests participants no desenvolupen un sentiment de pertinença a Catalunya: «whatever happens, I'm always gonna be a *guiiri*», afirma un d'ells. Alguns sí que desenvolupen un cert lligam amb Barcelona però continuen sentint-se en els llimbs, amb la sensació de no acabar-hi de pertànyer. La majoria percep que aprendre i activar l'ús del català és una condició *sine qua non* per a «sentir-se català», però tot i això no senten que el català sigui una llengua per a ells: el fet que un estranger parli català el perceben com una posició marcada. A més, en general no se senten atrets pels grups catalanoparlants, ni perceben una necessitat de conèixer i emprar el català en el seu dia a dia (a pesar que, quan en moments puntuals el necessiten, el

necessiten molt: per exemple en classes a la universitat, en entrevistes de feina o en reunions a l'escola dels fills). Amb tot, hi ha alguns participants que sí que estan interessats a «creuar» la frontera i que se senten atrets per cercles catalanoparlants. En aquest cas, el problema rau en les dificultats per a accedir i mobilitzar el català en la interacció, a causa de les normes d'ús restrictives i de la *interposició* del castellà quan els catalanoparlants s'adrecen a «forasters» (cf. Pujolar 2010).

Referències

PUJOLAR, Joan (2010): Immigration and language education in Catalonia: Between national and social agendas. *Linguistics and Education* 21 (229-243)

PUJOLAR, Joan i Isaac GONZÀLEZ (2013): Linguistic 'mudes' and the de-ethnicization of language choice in Catalonia. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16(2) (138-152)

WOOLARD, Kathryn A. (2016): *Singular and Plural. Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press

WOOLARD, Kathryn A. i Susan E. FREKKO (2013): Catalan in the twenty-first century: romantic publics and cosmopolitan communities. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16(2) (129-137)

Josep Ubalde: «La compensació del treball lingüístic en la nova economia»

15 de desembre de 2017²

En aquesta sessió, Josep Ubalde, doctorand i professor associat de la Universitat Rovira i Virgili, va presentar una part de la seua recerca de doctorat sobre «la compensació del treball lingüístic en la nova economia».

Ubalde parteix de la constatació que la llengua és un component bàsic dels processos productius en la *societat de la informació*, i assenyalava que, tot i que diversos autors han examinat el rol de la llengua en el lloc de treball, hi ha pocs estudis sistemàtics que avaluen la demanda de competències lingüístiques i la seua remuneració en el mercat de treball. Dues preguntes que, d'acord amb el ponent, són cabdals si es considera la naturalesa lingüística de moltes tasques i treballs en la nova economia. En la presentació, Ubalde va proposar una resposta a aquestes preguntes a través d'una anàlisi empírica. Concretament, va presentar una mesura complexa de la demanda de competències lingüístiques i dels ingressos salarials a partir de bases de dades estatunidenques. El ponent va mostrar que es poden distingir tres tipus de demandes:

- ❖ Demanda de *competències verbals-analítiques*, vinculades al processament de missatges complexos
- ❖ Demanda d'*habilitats comunicatives*, vinculades a una comunicació eficient.
- ❖ Demanda de *coneixement de llengües estrangeres*.

Ubalde va observar com, mentre que el primer tipus de demanda correlaciona fortament amb els salaris, tal com prediu la teoria econòmica neoclàssica, les altres dues demandes no mostren una relació significativa amb els salaris un cop es controlen altres variables ocupacionals. Considerant, doncs, que hi ha demanda de competències lingüístiques però que aquest demanda no sempre es recompensa, i un cop descartats factors sociodemogràfics, Ubalde planteja una hipòtesi sociològica de *devaluació*: la llengua s'associaria a l'ètnia i a la feminitat, categories socialment menystingudes i per tant no remunerades.

² Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/02/07/la-compensacio-del-treball-linguistic-en-la-nova-economia-amb-josep-ubalde/>

[7/la-compensacio-del-treball-linguistic-en-la-nova-economia-amb-josep-ubalde/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/02/07/la-compensacio-del-treball-linguistic-en-la-nova-economia-amb-josep-ubalde/)

Natxo Sorolla: «Xarxes socials i contacte de llengües»

19 de gener de 2018³

Natxo Sorolla, professor associat de la URV, investigador del CUSC-UB i coordinador de la Xarxa CRUSCAT de l'IEC, va presentar-nos la seua recerca sobre *tries lingüístiques* i processos de *substitució lingüística* a partir dels mètodes d'anàlisi de xarxes socials, que després de la seua tesi doctoral ha anat desenvolupant en el seu pas per la Universitat de Groningen com a investigador visitant i en un nou estudi sobre l'aragonès a la comarca de la Jacetània,⁴ elaborat juntament amb Anchel Reyes Garreta sota el paraigua del Seminario Aragonés de Sociolingüística.⁵

Sorolla va començar emmarcant la seua recerca en l'estudi dels processos de substitució lingüística i dels *mecanismes* que els desencadenen, fonamentalment (a) la bilingüïtzació de la població; (b) la distribució funcional de les llengües (diglòssia); (c) els canvis en la llengua endogrupal, l'objecte central de la seua tesi; i, finalment, (d) el trencament de la transmissió lingüística intergeneracional. Tots aquests factors són *causes necessàries* perquè es produïska la substitució, però

només les dues últimes en són *causes suficients*. A més, en la tesi havia incorporat les anàlisis sobre les *normes d'ús* als territoris de parla catalana i la *teoria de l'acomodació comunicativa*, que apunta que tot i la tendència general a la convergència d'estils comunicatius entre interlocutors també es detecten tendències divergents que no sempre són negatives ni apareixen només com a resultat del conflicte.

Sobre aquest marc, la seua tesi innovava amb la incorporació de l'anàlisi de xarxes socials, que li permetia posar el focus sobre la *interacció* i ja no tant sobre els *individus* o les *comunitats/societats*, objectes respectivament de la sociolingüística qualitativa i macrosocial. Una aproximació que permet, a més, superar algunes de les limitacions de l'anàlisi demolingüística clàssica: per exemple, la interferència de les actituds lingüístiques en la resposta a una pregunta genèrica sobre l'ús del català (o

³ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/02/14/xarxes-socials-i-contacte-de-llengues-amb-natxo-sorolla/>

⁴ Vegeu: https://www.academia.edu/35283501/Estudio_socioling%C3%BCstico_da_Chacetania_2017

⁵ Vegeu: <http://semarasoc.wixsite.com/blog>

l'aragonès) amb amics, un biaix que es prevé en certa mesura quan es pregunta, en canvi, per «qui parla quina llengua amb qui i en quin moment», en la línia de Joshua A. Fishman (1965). També ajuda a prevenir alguns problemes consubstancials a les preguntes habituals sobre normes d'ús en demolingüística (del tipus «quina llengua parles amb algú que et parla en aragonès?») ja que, sovint, la qüestió és precisament que no sol haver-hi aragonesòfons (o catalanoparlants) que interpel·len en la seua llengua familiar a persones de fora del grup. A més, l'anàlisi de xarxes permet diferenciar, posem per cas, entre *catalanoparlants convergents* i *castellanoparlants convergents*: tots dos tipus de parlants usen tant el català com el castellà amb amics (i potser ho fan en proporcions similars), però les implicacions sociolingüístiques de cadascun d'aquests capteniments són ben diferents. Finalment, l'anàlisi de xarxes posa el focus sobre el comportament lingüístic (declarat) i no tant sobre l'origen lingüístic. Així, en la seua tesi Sorolla detecta que els catalanoparlants inicials de les comarques centrals de la Franja parlen castellà en un 20% de les interaccions endogrupals (és a dir, amb altres catalanoparlants inicials), i també que els bilingües es comporten de manera similar als castellanoparlants en la interacció amb iguals. Per a explicar aquestes discrepàncies hi desenvolupa el concepte de *rol sociolingüístic*, que li permet assenyalar que gairebé un 25% dels catalanoparlants inicials desenvolupen rols castellanoparlants amb iguals, cosa que

assenyala un punt d'inflexió en la substitució del català entre els adolescents.

La segona part de la sessió estava dedicada, de manera més específica, als mètodes d'anàlisi de xarxes, que aplicats a la sociolingüística permeten respondre velles preguntes amb nous mètodes i també plantejar noves preguntes que no s'haurien pogut respondre abans amb els mètodes disponibles. El ponent va fer un repàs d'alguns dels processos característics del funcionament de les xarxes socials, com ara la *selecció* (per la qual els atributs compartits pels individus condicionen la formació de xarxes), la *difusió* (per la qual els atributs d'una part dels membres de la xarxa es difonen entre els seus membres), l'*autoorganització* (que fa referència a la interdependència de les interaccions socials), la *coevolució* (per la qual la xarxa social i els atributs de cada individu interactuen i es condicionen mútuament), i finalment el *capital social* (és a dir, quan el fet de pertànyer a una xarxa determinada passa a ser un atribut dels individus *per se*). Tot seguit, va presentar la tècnica d'anàlisi *exponential random graphs models* (ERGM), que ha començat a explorar recentment i que permet incorporar a l'anàlisi de les interaccions dos atributs complementaris dels individus: la llengua inicial i l'autoconfiança en l'ús del català.

En la recta final, Sorolla va presentar els resultats sobre l'ús de l'aragonès a la comarca de la Jacetània, un dels territoris on encara disposa d'una certa vitalitat, a pesar

que infants i adolescents només el parlen en un dels pobles: la Val d'Echo. L'anàlisi del cens⁶ indica que, en el conjunt de la població d'Aragó, el coneixement de l'aragonès és molt limitat; a més, apunta que és una llengua masculinitzada i clarament envellida, perquè la parla sobretot la població de més edat (entre els menors de 16 anys que saben parlar-la, només al voltant d'un 10% diu que ho fa sempre). Centrant-nos ja en l'estudi sobre la Jacetània, Anchel Reyes i Natxo Sorolla han analitzat les quatre aules de l'escola d'Echo. Han detectat que, a 1r d'ESO, hi ha una certa presència de l'aragonès; a 5è i 6è se'n fa poc ús; a 3r i 4t hi apareixen més usos bilingües; finalment, a l'aula de 1r i 2n de primària se'n fa molt poc ús, en bona mesura perquè en aquest grup hi ha molta més presència de progenitors castellanoparlants. L'anàlisi indica que hi ha més aragonesòfons familiars entre les xiquetes, que fan en conseqüència més ús de l'aragonès entre elles. En línies generals, l'ús del castellà ocupa un 75% de les interaccions entre els infants estudiats, i tot i que els aragonesòfons familiars parlen força aragonès entre ells, es detecta un cert trencament de la norma d'ús endogrupal d'aquesta llengua. D'altra banda, cal dir que els bilingües familiars aragonès-castellà d'Echo parlen més aragonès amb els seus iguals que no ho feien els bilingües familiars

català-castellà de la Franja en el cas del català.

L'anàlisi ERGM indica, a més, que hi ha una tendència positiva de formació de *triades* (és a dir, d'interaccions recíproques entre tres persones) en aragonès, que no es detecta en el cas del castellà i que apunta a l'existència d'un cert efecte de *recer sociolingüístic*: en efecte, aquestes triades ofereixen una certa protecció a la llengua minoritzada. Això, però, no ens en pot fer perdre de vista la debilitat, perquè quan desapareixen aquestes triades els parlants tenen moltes menys facilitats per a emprar la llengua minoritzada, i emergeixen moltes més interaccions en castellà. Sorolla va reflexionar, finalment, sobre l'existència d'un cert *efecte xarxa*, pel qual una llengua guanya valor quan la parlen molts individus i en perd, en canvi, a mesura que els parlants se'n «desconnecten», cosa que provoca una disminució ràpida de l'ús. Un efecte que apunta a la necessitat de crear i enrobustir xarxes socials que potencien la interacció entre parlants de la llengua minoritzada, amb l'objectiu de fer-ne visible l'ús i de facilitar la incorporació de persones que no la tenen com a llengua familiar. Tot plegat afavoriria la creació de (proto)comunitats lingüístiques que contribuirien a fer emergir els (pocs o molts) usos possibles d'aquestes llengües.

6

Vegeu:

<https://zaguan.unizar.es/record/60448/files/BOOK-2017-009.pdf>

Referències

FISHMAN, Joshua A. (1965): Who Speaks What Language to Whom and When? *La Linguistique* 1(2) (67-88)

Vanessa Bretxa, Llorenç Comajoan i F. Xavier Vila: «Presentació i discussió del llibre *Les veus del professorat*»

16 de març de 2018⁷

En aquesta sessió Vanessa Bretxa (CUSC-UB), Llorenç Comajoan (UVic-UCC) i F. Xavier Vila (CUSC-UB) van presentar el seu llibre *Les veus del professorat: l'ensenyament i la gestió de les llengües a secundària* (Horsori, 2017), i s'hi van discutir els resultats de la seua recerca.

Vanessa Bretxa va començar emmarcant aquesta recerca en la voluntat conèixer les necessitats lingüístiques del professorat de secundària, partint de dues preguntes de recerca bàsiques: com és la realitat lingüística dels centres educatius, i com es gestiona la diversitat lingüística en aquest marc. El projecte es va desenvolupar a partir de quaranta entrevistes semidirigides amb diferents perfils de treballadors de l'educació (equip directiu, professorat de llengua, tutors, coordinadors LIC, responsables de centres d'acollida...) d'una mostra de centres educatius de Manlleu, Mataró, Sant Joan i Sant Just Desvern, localitats seleccionades com a representatives de diferents perfils sociolingüístics i sociodemogràfics de

municipi de Catalunya. També es va tenir en compte la diversitat dels centres a l'interior de cada localitat: se'n van escollir sis de públics, sis de concertats i un de privat, amb l'objectiu de millorar la representativitat de les dades. Les entrevistes es van analitzar mitjançant ATLAS.ti, un programa d'anàlisi qualitativa de dades.

Les veus del professorat consta de vuit capítols en què s'analitzen els punts de vista dels docents sobre diferents aspectes de la gestió de les llengües a l'ensenyament secundari:

- ❖ *Capítol 1. El punt de partida: una societat en procés de canvi.* Descripció dels canvis que ha experimentat la societat (i amb ella el professorat) al llarg de les darreres dècades com a conseqüència de la crisi econòmica, les noves

⁷ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/06/27/presentacio-i-discussio-del-llibre-les-veus-del->

[professorat-amb-vanessa-bretxa-llorenç-comajoan-i-f-xavier-vila/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/06/27/presentacio-i-discussio-del-llibre-les-veus-del-)

immigracions i la irrupció de les noves tecnologies, entre altres.

- ❖ *Capítol 2. Els centres, realitats lingüísticament diverses.* Anàlisi de la realitat dels centres educatius i la diversitat de llengües que s'hi parlen.
- ❖ *Capítol 3. Un model lingüístic amb esquerdes.* Diagnòstic sobre les febleses del *model de conjunció en català* i sobre els seus reptes de futur, i anàlisi de les estratègies que fan servir els docents per a gestionar i mirar de superar aquests reptes.
- ❖ *Capítol 4. L'ensenyament de les llengües a secundària.* Anàlisi de la metodologia d'ensenyament de llengües als centres educatius.
- ❖ *Capítol 5. Els resultats del coneixement de llengües.* Diagnòstic sobre els resultats del model educatiu a nivell de coneixements lingüístics en català, castellà i anglès.
- ❖ *Capítol 6. L'alumnat nouvingut i les llengües d'origen.* Anàlisi de l'acollida lingüística de l'alumnat nouvingut a les aules catalanes i del tractament de les seues llengües d'origen.
- ❖ *Capítol 7. La formació dels docents de secundària.* Reflexió sobre la formació inicial i continuada del professorat de secundària. S'hi tracten aspectes com l'antic Certificat d'Aptitud Pedagògica (CAP) i el nou màster de professorat, entre altres.
- ❖ *Capítol 8. Un model lingüístic sota pressió?* Anàlisi de l'impacte de la politització del model educatiu sobre el

professorat, l'alumnat i les famílies i, en general, sobre la vida als centres.

Bretxa prosseguia l'exposició tot explicant els principals resultats de la recerca. En primer lloc, van constatar que el català és la llengua principal i institucional dels centres, la llengua que empren la majoria de professors en el seu dia a dia al centre educatiu. Això vol dir que el català sol ser la llengua vehicular dels ensenyaments, però que no és la llengua d'ús exclusiu a les aules (i, encara menys, als centres educatius en conjunt). A més, van comprovar que la tria lingüística entre alumne i professor es manté més enllà de l'aula: el factor decisiu no és, per tant, l'espai on té lloc la interacció sinó qui és l'interlocutor. Per altra banda, les actuacions del centre educatiu i del professorat tenen poc impacte sobre les tries lingüístiques entre estudiants, en la mesura que hi ha molts altres factors que determinen aquestes tries més enllà de la llengua vehicular del sistema.

Quant a l'opinió que els professors tenen sobre el model de conjunció en català, els autors van constatar que és un model àmpliament acceptat i que, en general, no genera controvèrsia en el si dels centres educatius. Tots els professors entrevistats rebutgen unànimement i explícita la politització de la llengua en els centres educatius. Les famílies, per altra banda, donen suport o, com a mínim, accepten el model lingüístic. Pel que fa als alumnes, el model lingüístic educatiu no és, per a ells, un tema rellevant. És, doncs, un model molt

consolidat i gaudeix d'un grau molt alt d'acceptació.

Tanmateix, els autors van detectar certes «esquerdes» en aquest model lingüístic educatiu. D'una banda, hi ha alumnes que eviten parlar català a les aules o que en fan un rebuig explícit. També s'han detectat casos de docents que fan les classes en castellà. Un altre dels reptes que caldria superar és l'escàs impacte de l'escola sobre les normes d'ús en les tries lingüístiques de l'alumnat. Els autors han identificat tres estratègies emprades pels docents per a gestionar aquestes dificultats i promoure l'ús del català a les aules. D'una banda, hi ha les *estratègies de conscienciació*: el professor intenta fer reflexionar els alumnes, de manera empírica, sobre l'estat crític del català. Es tracta, però, d'un terreny rrelliscós: en la visió dels docents, aquesta línia voreja fàcilment la política, i tot plegat crea certes reticències. En segon lloc, hi ha les *estratègies instrumentals*, que consisteixen a fer veure als alumnes la utilitat i la necessitat de conèixer bé la llengua catalana per al seu futur com a treballadors i ciutadans. En tercer lloc, hi ha les *estratègies emocionals*, que apel·len al component emotiu de la llengua i a la necessitat de respectar-les i cuidar-les tant per la seva vàlua intrínseca com, sobretot, pel significat que tenen per als seus parlants. Per últim, hi ha l'*argument d'autoritat*, amb conseqüències directes per als estudiants, ja que els professors penalitzen les faltes d'ortografia o fan repetir en català allò que un alumne ha dit en castellà quan es dirigeix al professor.

Bretxa cloïa la seua intervenció destacant que el fet que la llengua institucional dels centres educatius sigui el català té poc impacte sobre els usos lingüístic de l'alumnat. També constata que hi ha una percepció en general poc problemàtica de la realitat lingüística dels centres i, per últim, que la promoció de l'ús del català no és un tema visible en la comunitat educativa i es considera, en general, «poc prioritari».

Llorenç Comajoan, per la seva banda, va centrar la seua exposició en la formació dels docents (capítol 7), específicament pel que fa a la formació en l'ensenyament de llengües i en gestió de la diversitat lingüística. Comajoan constata que el professorat entrevistat té una visió molt pràctica de la formació. D'altra banda, afegia que hi ha una certa unanimitat a considerar satisfactòria la formació inicial en la disciplina (en el marc de llicenciatures i graus) però que, en canvi, es detecta un grau molt elevat d'insatisfacció envers l'ensenyament dels aspectes didàctics i de gestió de l'aula. Els docents perceben que hi ha una clara desconexió entre teoria i pràctica i palesen mancances importants pel que fa a les eines per desenvolupar la docència a secundària. Tot el professorat entrevistat manté una posició molt crítica envers l'antic CAP, que proporcionava pocs coneixements d'aplicació pràctica. Per això, quan els docents arribaven a l'aula sentien inseguretats, més encara quan constataren l'enorme heterogeneïtat de l'alumnat. Es detecten, per tant, mancances importants quant a la formació específica, especialment

a l'hora de gestionar la diversitat però també pel que fa a la formació lingüística aplicada a la tasca docent, a la formació sociolingüística, a la formació didàctica i al coneixement de l'anglès en el cas dels docents que apliquen metodologies d'ensenyament de la llengua a través de continguts (CLIL). Hi ha, doncs, molt camí per recórrer en l'ensenyament de llengües i en la gestió sociolingüística, sobretot a secundària.

Per últim, F. Xavier Vila va centrar-se sobretot en l'ofensiva a la qual s'està sotmetent el model educatiu de conjunció en català. Vila assegurava que la pressió ha crescut i continuarà creixent. I apuntava que cal cercar vies per a millorar la imatge d'aquest model educatiu en l'imaginari col·lectiu de la societat catalana per a contrarrestar, de portes endins, l'ofensiva centralista de l'Estat els últims anys, que s'ha concentrat especialment en l'àmbit educatiu perquè és un dels pocs espais on s'havia arribat a un cert «federalisme lingüístic», en la mesura que el model es decidia sobretot a Catalunya. En aquest sentit, Vila creu que és imprescindible que la societat incrementi el seu suport a l'escola, que assegura que no és tan unànime com anys enrere. Cal, doncs, reafirmar els consensos que hi havia hagut a l'entorn del model lingüístic escolar i millorar-lo perquè guanyi adhesions. Vila veu en la representació parlamentària de partits polítics que ataquen aquest model com un senyal inequívoc d'afebliment, un afebliment que no només es deu a la politització de la llengua en els centres

educatius sinó també a una sèrie de canvis en els valors socials. En la seua visió, hem passat de valorar la genuïtat i l'autenticitat a valorar la diversitat i el pluralisme, i aquest canvi tan significatiu fa que sigui difícil defensar el català com a llengua principal dels centres educatius de Catalunya i, alhora, valorar el plurilingüisme.

Vila sosté que el capital lingüístic que representa el català és valorat pels pares, així com ho és el castellà. Actualment, però, ha augmentat exponencialment el valor de l'anglès com a capital lingüístic. Tenim, d'acord amb el ponent, un gran repte, perquè una part molt significativa de la societat demana espai per a aquest tercer element (l'anglès) i això desestabilitza el model educatiu en la seua concepció actual. En aquest marc general hi ha dues lògiques clarament contraposades, la *lògica del reconeixement* (de drets individuals i col·lectius) i la *lògica pedagògica* (que té en compte els objectius, l'aprenentatge i els resultats dels alumnes). Cal fer entendre, segons Vila, que el nostre sistema educatiu és òptim a l'hora d'aconseguir els resultats que reclama la lògica pedagògica, uns resultats que són a més acordats col·lectivament i que generen un ampli consens en la societat. També opina que cal despolititzar l'escola i incrementar el suport al model educatiu amb un discurs adequat, que sigui capaç de demostrar empíricament que el model funciona. I per fer-ho cal documentar, estudiar i analitzar els centres educatius, una recerca que avui dia i en el cas català és ínfima, en la seua visió.

Lucas Duane: «La institució de la dissidència lingüística a les Illes Balears: dinàmiques ideològiques de l'estandardització del català»

20 d'abril de 2018⁸

En aquesta sessió, Lucas Duane, investigador de la Université du Luxembourg i la Universitat Oberta de Catalunya, ens va presentar els resultats de la seua tesi doctoral,⁹ defensada amb èxit a Luxemburg poques setmanes abans del seminari.

Duane va començar la presentació amb algunes informacions de context que resulten imprescindibles per a entendre la seua recerca en un context, el de les Illes Balears, que ha estat escenari d'un canvi social molt ràpid que es materialitza, bàsicament, en tres aspectes. D'una banda, el canvi accelerat des d'un model econòmic dedicat a l'agricultura al conreu extensiu del turisme, l'aportació principal al PIB en l'actualitat. De l'altra, l'importantíssim canvi demogràfic que indica el fet que fins a un 44% de la població de les Illes no hi ha nascut. Per últim, la implantació d'un procés de normalització lingüística que ha fet del

català la llengua preferent de l'administració i la vehicular majoritària a l'escola, en un marc d'augment del bilingüisme però de reducció de l'ús social del català, fonamentalment com a conseqüència de la immigració. Aquests tres processos són a la base d'una *crisi d'identificació* en la societat i la cultura illenca, en què s'estarien dissolent els consensos sobre què vol dir ser «mallorquí», «menorquí», «balear»... o sobre el significat de parlar català.

Prenent aquesta crisi d'identificació com a punt de partida, en la seua tesi doctoral Duane ha estudiat el sorgiment d'un seguit d'associacions d'activistes lingüístics que volen reemplaçar l'estàndard català actual per un estàndard «balear». Fins ara, a les Illes hi havien conviscut dos posicionaments envers l'estandardització. En primer lloc, la posició defensada des d'instàncies legals, institucionals i acadèmiques, que considera que a les Illes es parlen diferents varietats de la llengua catalana, i que promou un estàndard català convergent amb la resta del

⁸ Vegeu-ne el resum en línia a [https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/05/07/la-institucio-de-la-dissidencia-linguistica-a-les-](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/05/07/la-institucio-de-la-dissidencia-linguistica-a-les-illes-balears-dinamiques-ideologiques-de-lestandarditzacio-del-catala-amb-lucas-duane/)

[illes-balears-dinamiques-ideologiques-de-lestandarditzacio-del-catala-amb-lucas-duane/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/05/07/la-institucio-de-la-dissidencia-linguistica-a-les-illes-balears-dinamiques-ideologiques-de-lestandarditzacio-del-catala-amb-lucas-duane/)
⁹ Vegeu: <http://orbilu.uni.lu/handle/10993/35018>

domini lingüístic però que incorpora alguns trets idiosincràtics de les modalitats insulars. Una posició que, sobre el terreny, s'identifica com a «catalanista». En segon lloc, una posició força marginal i categoritzada socialment com a «gonella», que sosté que el «baléa» és una llengua diferent del català i defensa que s'ha de regular a partir d'una normativa pròpia, clarament diferenciadora i en molts punts inconsistent.

Les associacions estudiades per Duane defugen aquestes categories i fomenten una nova posició: defensen el «balear» com una varietat autònoma d'un «tronc lingüístic» comú i promouen un estàndard que es basa en l'estàndard català general però que no el respecta en alguns punts icònics, com ara en l'ús de l'article salat en registres formals. Aquesta posició, categoritzada socialment com a «neogonella», és encara marginal però s'ha convertit en socialment rellevant mitjançant l'ús de diferents estratègies d'activisme lingüístic i de l'assumpció del seu model des de diferents instàncies (per exemple, en el cas de Ciutadans). D'ací que, en el seu estudi, Duane parle de la «institució» de la «dissidència lingüística».

La tesi està concebuda com un estudi etnogràfic que combina dos tipus de dades: d'una banda, l'anàlisi de l'activitat de les associacions en qüestió a Facebook, tant des del punt de vista de l'anàlisi dels textos que produeixen i disseminen en aquesta xarxa social com de l'anàlisi de les «traces participatives», és a dir, dels enllaços entre

continguts i persones. De l'altra, un corpus d'entrevistes qualitatives semi-estructurades amb activistes lingüístics de tres associacions «balearistes» i dues de «catalanistes» i amb diferents agents de planificació lingüística: Universitat de les Illes Balears, administració pública i mitjans de comunicació. Aquestes dades li permeten, per un costat, dur a terme una anàlisi dels discursos i les pràctiques «dissidents» en acció i interacció a les xarxes socials; per un altre, obtenir perspectives contrastades sobre el procés d'estandardització lingüística i sobre la dissidència «balearista» des del punt de vista de diferents agents interessats en influir sobre el camp lingüístic.

Entre els resultats destaquen, en primer lloc, l'anàlisi de les estratègies de dissidència lingüística al servei de la legitimació d'un estàndard alternatiu. En tractar de vehicular una nova proposta d'estàndard, les associacions «balearistes» han de relacionar-se i construir un posicionament propi envers la resta d'actors i posicionaments disponibles. Les primeres iniciatives, en aquest sentit, consisteixen a deslegitimar els altres actors: els promotors del «baléa» per la seua manca de capital i poder simbòlics; els promotors del «català» per la manca d'*autenticitat* del seu estàndard, enfront del qual la defensa del «balear» és la posició més «autèntica». En segon lloc, es detecta un esforç considerable per a acumular capital simbòlic per a la seua proposta d'estàndard a partir del reconeixement d'actors socials rellevants. Això ha comportat, d'una banda,

la creació de connexions amb un moviment identitari, el «balearisme», que prova d'incloure Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera sota una mateixa identitat cohesionadora. També ha comportat l'ús de diferents estratègies de legitimació per aconseguir reconeixement social i poder simbòlic, com ara les pròpies de l'activisme social (parades informatives al carrer, presentacions públiques del seu model lingüístic, creació d'un traductor en línia del castellà al mallorquí...) però també amb estratègies de *lobbying* (amb l'objectiu d'obtenir reconeixement en camps socials específics: entre els partits polítics, a la premsa regional, etc.). No s'ha de perdre de vista, amb tot plegat, que la promoció d'un estàndard propi i autònom va de bracet en aquest cas de la defensa del castellà com el capital lingüístic amb més valor simbòlic al mercat lingüístic de les Illes (un capital que, a més, no entra en competició amb el seu model lingüístic).

En segon lloc, Duane va destacar l'ús de Facebook com a espai de creació de diferència etnolingüística. A partir del control representatiu sobre la participació en les seues pàgines, aquestes entitats han

aconseguit crear espais virtuals que compleixen dues funcions: d'una banda, redefinir significats (sobre què vol dir parlar català o què vol dir ser mallorquí, entre altres); de l'altra, crear una mena de «refugi discursiu» per als seus simpatitzants. A més, aquests espais es posen al servei del control i la correcció de les pràctiques lingüístiques dels usuaris en funció de les seues tries ortogràfiques o lèxiques. Per últim, destaquen com a espais de creació i (re)definició de l'autoritat lingüística, en què s'identifica sistemàticament la «gent gran» com a parlants legítims del «balear» a pesar que no facen servir el model lingüístic promogut per les associacions en qüestió. L'objectiu de tot plegat és connectar la llengua i la identitat de determinades maneres, amb l'objectiu de (re)definir de quina manera cal escriure i parlar per a ser «balear».

En tercer lloc, la recerca també posa al descobert l'existència de reptes per a l'estandardització del català a les Illes Balears. Entre els planificadors entrevistats, el nivell i l'àmbit territorial en què treballaven condicionava en certa mesura l'orientació cap a l'estàndard. En el cas dels treballadors de l'administració local, s'orientaven molt majoritàriament cap a l'estàndard «restringit» (és a dir, el que incorpora les formes normatives dels parlars balears) però consideraven que no es tracta d'un model resolt de manera satisfactòria, ja que no recull algunes formes que permetrien acostar la llengua als parlants, un aspecte que consideren de suma importància per a

adequar la seua acció al seu marc d'actuació. En aquest sentit, l'anàlisi de la participació a Facebook indica que l'interès per l'ús normatiu de formes idiosincràtiques de les varietats insulars no està relacionat necessàriament amb el qüestionament de l'estandardització del català que promouen les associacions balearistes. Duane va mostrar, de fet, una anàlisi de «superposició participativa» que mostrava com les persones que compartien posts sobre solucions normatives a formes pròpies de la varietat mallorquina, promoguts des d'un ajuntament de Mallorca, eren majoritàriament persones que participen assíduament en pàgines a favor de la normalització del català. Un món que, a Facebook, està totalment desconnectat de les pàgines de les associacions balearistes.

En general, la recerca mostra l'existència de contradiccions importants en el discurs i les pràctiques del camp dels activistes «dissidents» balearistes. Si bé, d'una banda, fan servir estratègies de legitimació pròpies dels règims de l'estàndard lingüístic, l'essencialisme i l'origen dels parlants dominen les seues tries. D'altra banda, si bé doten el «balear» d'un valor d'autenticitat, ho fan mentre desproblematitzen el rol del castellà com a llengua anònima, d'ús públic, i també com a llengua pròpia de les Illes al mateix nivell que el «balear». Amb tot, la tesi de Duane també posa al descobert l'existència d'una necessitat d'identificació en el mercat lingüístic de les Illes, que es manifesta no només en el sorgiment i l'èxit relatiu d'aquestes entitats «dissidents», que

donen una resposta particular a aquesta crisi d'identificació, sinó també en senyals addicionals com l'èmfasi dels planificadors locals per «acostar la llengua a l'usuari». Una discussió, emperò, en què d'acord amb Duane no es poden perdre de vista altres factors complementaris, com el paper de la minorització en el procés d'estandardització, que es produeix després del franquisme i que genera tensions entre «nous» i «vells» parlants; o el risc de fragmentació de la llengua catalana que ha condicionat la praxi de l'estandardització a les Illes i que, si bé d'una banda abona una certa flexibilitat prescriptiva, també genera dubtes entre els parlants a l'hora d'aplicar-la a les produccions lingüístiques pròpies.

En conclusió, l'estudi de Duane mostra com els processos de legitimació i confrontació de les varietats estàndard poden entendre's com a conflictes d'acumulació de capital simbòlic, i com en el cas específic de les Illes es pot parlar d'una crisi d'identificació no del tot ben resolta en la vehiculació de l'estàndard.

Andrea Sunyol: «Internacionalització, multilingüisme i construcció de l'elitisme en escoles privades de Catalunya»

22 de juny de 2018¹⁰

En aquesta sessió, Andrea Sunyol Garcia-Moreno, investigadora predoctoral del grup de recerca Comunicació Intercultural i Estratègies de Negociació (CIEN) de la Universitat Autònoma de Barcelona,¹¹ va presentar alguns resultats preliminars del seu projecte de tesi, una etnografia de dues escoles privades de Catalunya en què analitza els processos de creació i reproducció de desigualtats socials a través del sistema educatiu i el rol clau que desenvolupa el multilingüisme i la idea d'*internacionalitat* en la construcció discursiva de l'elitisme en aquests espais. La recerca s'emmarca en el projecte «*The appropriation of English as a global language in Catalan schools: A multilingual, situated and comparative approach*», que analitza l'ús de l'anglès en el sistema educatiu preuniversitari. El seminari es va estructurar com una *sessió de dades* i, doncs, va consistir

en la discussió de materials generats per la ponent en el procés de recerca.

Sunyol va començar constatant que el sistema educatiu català està segmentat en diferents *mercats*, en funció de la tipologia de centre però també a l'interior de cada tipologia, i que, en aquest context, l'ús de l'anglès funciona com un mecanisme de *distinció*. A més, el seu estudi aborda el procés d'*internacionalització* d'unes escoles privades fundades sobre patrons *nacionals*, i analitza com aquest procés genera noves formes de desigualtat en el sistema educatiu. Amb una aproximació etnogràfica, tracta d'entendre com aquest *mot clau* (internacionalització) viatja a través dels diferents espais institucionals: com s'entén, com s'interpreta, quins interessos hi ha al darrere i quines conseqüències té tot plegat per als diferents actors involucrats. L'enfocament etnogràfic li permet, a més, unir el focus local sobre la interacció que té lloc a dins de les aules amb dinàmiques socials més àmplies: els orígens de la

¹⁰ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/07/04/internacionalitzacio-multilinguisme-i->

[construccio-de-lelitisme-en-escoles-privades-de-catalunya-amb-andrea-sunyol/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/07/04/internacionalitzacio-multilinguisme-i-construccio-de-lelitisme-en-escoles-privades-de-catalunya-amb-andrea-sunyol/)

¹¹ Vegeu <http://grupsderecerca.uab.cat/cien/ca>

internacionalització de l'educació i com aquesta educació «internacional» es constitueix com un mercat d'elit; com s'han anat establint aquest tipus d'escoles a Catalunya i com han anat evolucionant els seus programes lingüístics (amb un ull posat, també, en l'evolució del model lingüístic del sistema educatiu general, per a entendre respecte què tracten de distingir-se); quin rol juguen en aquests centres el català i el castellà, especialment en el context polític actual, i com les escoles s'emmotllen a aquest marc de conflicte nacional; i tot plegat en el context global de la modernitat tardana i en el moment actual de post-crisi econòmica.

La ponent aclaria que les escoles internacionals que estudia no són ni les anomenades «escoles nacionals a l'estranger» ni les escoles que ofereixen currículums nacionals d'altres països, finançades respectivament per governs estrangers o per empreses privades. Es tracta, per contra, d'escoles privades fundades majoritàriament a finals dels anys 70 i que no «s'internacionalitzen» fins a 2008. Creades per fundacions de famílies que volien un model d'escola diferent al «nacional» franquista, aquests centres es presenten com a «escoles catalanes» i, a diferència d'altres, durant els anys 80 decideixen no passar a l'àmbit públic. Al voltant de 2008, en el moment de màxima intensitat de la crisi econòmica, algunes d'aquestes escoles passen a formar part de grups educatius més amplis, controlats sovint des de fons d'inversió, i és en aquest

moment que se n'inicia un procés d'internacionalització que es basa en la posada en marxa de programes multilingües, en l'oferta d'intercanvis i activitats internacionalitzadores i també en la diversificació del públic de l'escola. L'objectiu de tot plegat és augmentar-ne la competitivitat en un mercat saturat i en un moment en què perden públic com a conseqüència de la crisi. El procés d'internacionalització es concreta també en mesures de captació d'alumnat d'origen expatriat que, *a priori*, busca centres amb currículums d'altres països i que en aquestes escoles «internacionals» s'hi troba, en canvi, el currículum català. En la majoria de casos, aquest perfil no ha arribat a depassar el 15% de l'alumnat total. Finalment, i des del punt de vista del model lingüístic, la internacionalització es concreta en l'aplicació de polítiques trilingües que persegueixen un «ideal» d'ús equilibrat del català, el castellà i l'anglès en un 33% del temps lectiu.

Tot i que Sunyol ha fet treball de camp en dues escoles, el seminari va girar al voltant de les dades generades en un d'aquests centres, que anomena *Fòrum International School* i que es defineix com una «escola catalana internacional». L'escola es va fundar l'any 1989 i s'ha integrat recentment en la xarxa de centres del cinquè grup educatiu més gran del món. S'hi pot cursar el currículum català i també el batxillerat internacional, i s'hi ofereix una gran diversitat d'activitats extracurriculars, que suposen una font d'ingressos molt rellevant

per al centre. A més, s'hi posa de relleu el «multilingüisme» i el «trilingüisme» com a política lingüística del centre, i s'hi fa molt d'èmfasi en l'ús equilibrat de les llengües (33%) com a mostra d'un pretès apoliticisme i com una estratègia de neutralitat en el marc del conflicte nacional, una aposta que pot resultar xocant pel contrast amb el caràcter marcadament «catalanista» del centre en el moment de la seua fundació, i que genera tensions entre el professorat, les famílies i l'alumnat, que s'han de reubicar en la nova identitat de l'escola. A més d'aquesta política trilingüe, l'ús del multilingüisme al servei de la distinció i la competició per la captació d'alumnat es concreta, en aquest centre, en l'oferta de xinès mandarí des de l'etapa preescolar; a partir de 5è de primària, l'alumnat pot decidir continuar amb el xinès mandarí o passar a fer francès o alemany com a segones llengües estrangeres. D'acord amb el que declaren diferents actors implicats, el nivell en aquests programes és, en general, força baix. Especialment en el cas del mandarí, el coneixement assolit no passa el reconeixement d'un conjunt limitat d'ideogrames i la familiarització amb el vocabulari bàsic, aparentment sense objectius comunicatius concrets. Amb tot, els últims anys intenten donar més estatus a aquesta llengua: hi ha un nombre creixent d'alumnes d'ESO que continuen amb el xinès mandarí i han començat a presentar estudiants als exàmens oficials de llengua, en el nivell més inicial. Tot plegat contrasta, però, amb l'absència pràcticament total d'interès per la cultura xinesa, que fa pensar

que la inclusió del xinès mandarí en el currículum funciona com un mer mecanisme de distinció respecte altres centres.

El treball etnogràfic en aquest centre li ha permès generar un corpus molt ampli i divers de dades que inclou observacions, enregistraments i notes de camp sobre la interacció a les aules; entrevistes amb diferents agents; textos institucionals i materials de difusió de l'escola; dades demogràfiques (enquestes de població, enquestes d'usos lingüístics, dades sobre el PIB per càpita); materials audiovisuals (fotografies, vídeos promocionals...) i publicacions en web i xarxes socials. El que restava de sessió, Sunyol va proporcionar als participants alguns d'aquests materials amb l'objectiu de discutir de manera específica una de les preguntes de recerca de la tesi: com s'interpreta la idea d'internacionalitat al centre, i en quina mesura es pot entendre com una pràctica de distinció i com una manera de construir elitisme. En concret, s'hi van tractar tres tipus diferents de dades que permetien afrontar tres aspectes diferents de la problemàtica: (1) com es planteja aquest canvi des del grup educatiu, (2) com es concreta aquest canvi en les pràctiques escolars, i finalment (3) com l'entomen els estudiants.

En primer lloc, la ponent i els assistents van discutir un vídeo titulat «Més que una escola» que es presenta en anglès i amb subtítols en castellà. Tot i que es tracta d'un vídeo promocional del grup educatiu en

conjunt, es pot veure al web de l'escola. En aquest cas, destaca d'una banda el fet que el vídeo està focalitzat principalment en l'aspecte «material» dels centres (instal·lacions, sobretot les esportives) més que no en els continguts de l'educació i, de l'altra, que quan s'hi tracten aspectes del currículum pràcticament només es fa referència al tractament de les llengües, que presenten com la clau de l'èxit dels estudiants com a futurs treballadors i emprenedors en un mercat internacional.

En segon lloc, Sunyol va presentar el contingut d'una publicació promocional del web de l'escola, també en anglès, que contrasta la seua aproximació a l'educació, que qualifiquen de «*Truly international*», amb la d'altres escoles, que caracteritzen com a «*Simply national*». En la primera versió d'aquesta publicació contrasten el seu centre amb «els altres» i sostenen que, a diferència de la competència, ofereixen un currículum internacional, els seus estudiants acaben tocant com a mínim un instrument musical, ofereixen un aprenentatge multilingüe i converteixen els seus estudiants en «ciutadans del món» a partir de diferents activitats i estades internacionals durant l'escolarització. Un contrast que resumeixen en el títol de la publicació: «*What other schools in the area say, we do*». La segona versió de la publicació és més reduïda i menys agressiva amb la competència, i es basa en la visió que al seu centre no ofereixen només «el mínim» («*We don't settle for the minimum*»): els seus estudiants viuen i respiren en anglès (i no

només en fan classes), tenen *experiències* i viatgen (i no només coneixen el món a través dels mapes) i es preparen per a assolir els seus somnis (i no només per a passar exàmens). En definitiva, venen experiències «autèntiques» i una formació «completa» que permet als estudiants assolir els seus «somnis».

Per últim, els assistents van discutir un fragment d'entrevista amb un estudiant de batxillerat internacional (BI) que s'ha escolaritzat sempre al centre i que, en conseqüència, ha viscut el seu procés de transformació. Tot i que són pocs els alumnes que fan el BI, al voltant del 25%, aquest estudiant va decidir matricular-s'hi i per a això va haver de passar un curs pre-BI que serveix per a seleccionar els estudiants i que s'adreça principalment als que volen anar a la universitat, sobretot quan s'orienten cap a universitats estrangeres. Aquest estudiant mostra un alt interès a capitalitzar-se: fa tots els «extres» que ofereix l'escola, acudeix a totes les trobades i sortides i assumeix, a més, un paper de «facilitador» a la classe. El fragment de l'entrevista mostra l'estudiant «atrapat» en el canvi d'identitat del centre. L'alumne hi fa referència a la transformació de la disciplina i a la importància que s'assigna a l'uniforme en el moment de canvi de titularitat. D'alguna manera, l'estudiant interioritza la idea que cal evitar el conflicte i entén la despolitització i la prohibició de símbols «partidistes» com a aspectes positius; a més, reflecteix una associació entre la

internacionalització i el fet de ser «polit», de tenir una bona educació, etc.

Els temes tractats al seminari no s'esgoten ací, però. Entre altres, s'hi va parlar de com l'increment de l'ús del castellà al centre es legitima en bona mesura a partir del seu rol com a llengua global i esquivant, en aquest sentit, la qüestió de la competició amb el català pel mercat local. També es va fer referència a algunes veus del centre que critiquen que el nivell de català dels alumnes es ressent d'aquesta política, i que això es fa palès especialment a la selectivitat, tot i que aquesta qüestió té una importància només relativa: d'una banda, perquè els exàmens de contingut de les PAU es poden fer en castellà, i de l'altra perquè els estudiants d'aquests centres són públic potencial de la universitat privada, i doncs, el seu accés als estudis superiors no depèn en molts casos dels resultats de la selectivitat. Encara en relació amb això, es va reflexionar sobre el fet que «evitar» el català pot ser un dels factors d'atracció a l'escola d'una part de les famílies no locals.

Per últim, també es va fer referència al fet que, en general, els seus responsables no conceben l'escola com un centre d'elit. De fet, un dels trets característics del seu discurs públic és l'èmfasi en l'esforç que fan certes famílies per a poder-hi accedir. En aquests discursos s'hi detecta, en general, un cert esborrament de la qüestió de classe, i no hi emergeixen mai conceptes com «elit» o «privilegi». Una idea que es reflecteix també en els discursos dels estudiants, que tot i

sent conscients que viuen en una «bombolla», consideren que, si més no des del punt de vista del poder adquisitiu familiar, la seua és una bombolla «normal».

Amb tot, Sunyol conclouia que les escoles que està estudiant compleixen diferents criteris que permeten categoritzar-les com a centres d'elit, en la mesura que es tracta de centres privats i exclusius a què no tothom pot tenir accés; que ofereixen currículums extensius i privilegien l'educació estètica i del «gust»; que històricament han educat famílies benestants; o que se situen en un entorn geogràfic privilegiat (en determinades ciutats, en terrenys extensos amb grans zones verdes i equipaments esportius vistosos, a pesar que els espais més «viscuts» pels estudiants però menys visibles per a visitants i potencials clients, com ara les aules, estan menys cuidats). A més, es basen en una idea d'excel·lència i en la promesa que els seus estudiants podran accedir a les millors universitats, que seran persones ben educades i que disposaran d'eines per a poder-se incorporar a les elits, tot plegat en un marc presumptament meritocràtic, basat en el compromís i l'esforç dels estudiants per a transformar-se en aquest «ideal» de persona. En aquest sentit, són nombroses les pràctiques educatives, com ara recreacions de trobades de representants en fòrums internacionals, que orienten els estudiants a imaginar-se un futur com a líders polítics i econòmics i com a membres de les elits globals.

Segona part. Cicle temàtic de lectures sobre els fenòmens de contacte de llengües

F. Xavier Vila: «La recerca en contacte de llengües: aproximació històrica»

20 d'octubre de 2017¹²

F. Xavier Vila, professor titular de la Universitat de Barcelona i director del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació de la Universitat de Barcelona (CUSC-UB), va oferir una aproximació panoràmica i històrica a la recerca sobre el *contacte de llengües*, el fil conductor de les sessions de comentari de lectures del curs 2017/2018. Un camp de recerca ampli i interdisciplinari, punt de trobada d'investigadors de diferents disciplines i que es fan preguntes diferents sobre aquests fenòmens.

A l'inici de la sessió, Vila va presentar una narrativa històrica que arranca amb les primeres referències al contacte lingüístic en el món grecoromà; que continua durant els segles XIX i XX amb les propostes de «depuració» de les llengües, partint d'un paradigma nacionalista, i amb els debats sobre l'impacte del contacte de llengües en l'evolució i el canvi lingüístics; i que desemboca en les primeres aproximacions de caràcter sociolingüístic, amb la distinció entre *manlleus* i *calcs* que proposa Einar Haugen o amb els treballs d'Uriel Weinreich,

que des d'una perspectiva estructuralista parla d'*interferències* com a desviacions en la parla de persones familiaritzades amb més d'un sistema lingüístic com a conseqüència del contacte entre *llengües donants* o *interferidores* i *llengües receptores* o *interferides*.

És a partir dels anys 50 que podem parlar amb propietat de l'existència d'un camp de recerca sobre el contacte de llengües. En primer lloc, a partir de la consolidació i l'expansió accelerada dels estudis sobre els *pídgins* i els *criolls*. En segon lloc, per l'impuls a les recerques sobre aprenentatge de llengües, en un primer moment des d'una perspectiva *contrastiva*, que centra l'atenció sobre les àrees discrepants dels sistemes lingüístics amb l'objectiu de detectar (i incidir sobre) els punts en què poden aparèixer problemes d'aprenentatge. A més, en aquest camp es produeix un canvi de perspectiva des de la idea d'interferència a la

¹² Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2017/11/10/>

</la-recerca-en-contacte-de-llengües-aproximacio-historica-amb-f-xavier-vila/>

de *transferència* entre llengües. Diferents autors apunten, en aquest sentit, que el contacte lingüístic no representa necessàriament una dificultat per a l'aprenentatge, perquè sovint el coneixement de l'L1 permet fer hipòtesis vàlides sobre el funcionament de l'L2. Encara en aquest camp, l'any 1972 Larry Selinker proposa la noció d'*interllengua* per a explicar com, en el procés d'aprenentatge, es van construint diferents sistemes lingüístics mitjançant la combinació de trets de l'L1, l'L2 i universals i que s'acosten en diferents proporcions a la *llengua diana*. En tercer lloc, a partir dels anys 80 entren en escena les perspectives sociolingüístiques i de l'antropologia lingüística: John J. Gumperz i altres postulen una distinció entre *alternances situacionals* i *discursives* (o *conversacionals*, o *metafòriques*), que tenen un paral·lelisme clar en el contrast entre *ús convencional* i *ús intencional* en l'obra de Lluís V. Aracil. Finalment, durant els anys 90 es produeix un esclat de la recerca sobre l'alternança de codis que s'articula al voltant de dos pols: les perspectives sintàctiques, d'una banda, i de l'altra les discursives i interaccionals, molt vinculades a estudis etnogràfics i de caràcter pedagògic (són els casos de l'escola suïssa d'anàlisi de la *comunicació exolingüe* i de les propostes *transllingües* d'Ofelia García o Li Wei).

Més endavant, el ponent va plantejar una síntesi del coneixement sobre els fenòmens de contacte de llengües generat durant les últimes dècades a partir de 6 preguntes clau:

- ❖ **On apareixen** (en quins contextos socials, estils o registres)? Es detecten fenòmens de contacte de llengües tant a nivell individual com col·lectiu; n'hi ha que afecten l'L1 però també l'L2 dels parlants; apareixen en situacions de contacte ocasional, mitjà o intens; en trobem en tots els modes i varietats de la llengua i en totes les èpoques històriques. «El contacte de llengües és pràcticament un universal lingüístic», conclou Vila.
- ❖ **Com es produeixen** (és a dir, per quins processos lingüístics)? Els processos bàsics són dos: d'una banda la *importació* d'elements de llengua donant cap a la receptora (és el cas del *manlleu* i, segurament, també de l'*alternança*), de l'altra la *substitució*, és a dir, la reproducció d'una estructura de la llengua donant a partir d'elements propis de la llengua receptora (és el cas dels *calcs*, que poden ser lèxics, semàntics, morfològics o sintàctics). A més, hi ha casos d'*híbrids* (com ara 'sacatapos') o de creacions autòctones a partir de morfemes aliens ('fúting' de 'foot'+ 'ing') o de la combinació de morfemes genuïns i morfemes manlevats ('bicing', 'pònting'...).
- ❖ **Què es pot transferir?** En principi tot, des de trets fonètics i suprasegmentals fins a formats discursius.
- ❖ **Per què es produeixen?** En aquest aspecte hi ha hagut un important debat històric sobre la importància relativa de l'estructura lingüística i de l'entorn

social. Al principi s'assumia que les parts més «obertes» del sistema lingüístic tenien més capacitat d'incorporar interferències, però més endavant el debat s'ha decantat cap a la influència del context social i la relativització de les limitacions estructurals. També hi ha hagut un cert debat entorn de la influència dels factors individuals i de la interacció a nivell micro, com per exemple els canvis de tema o d'èmfasi, les tendències d'identificació o distinció, etc. Finalment, també hi intervenen factors macrosocials, com ara la (in)compleció de la llengua receptora (a causa de la prohibició o la incapacitat d'accés a determinats àmbits, per exemple) i també, evidentment, la demografia i la configuració social dels diferents col·lectius de parlants.

- ❖ **Qui en produeix?** En principi, tothom pot produir fenòmens de contacte de llengües, fins i tot els parlants monolingües (especialment en el cas dels manlleus lèxics) i també, és clar, els parlants bilingües en la seua L1 o L2.
- ❖ **Fins a quin punt s'assimilen?** Existeix un cert decalatge entre les fases inicials del contacte, esporàdic i idiosincràtic, i l'adopció creixent i la rutinització de les noves formes. Georges Lüdi proposa tres grans variables que ens ajuden a situar els fenòmens de contacte lingüístic en un contínuum entre la màxima i la mínima assimilació i apropiació: integració vs juxtaposició, estabilitat vs variació, i difusió vs ús isolat.

❖ **Quin impacte pot tenir el contacte de llengües sobre el sistema lingüístic?**

Els efectes del contacte lingüístic poden ser molt variats, des de canvis poc rellevants fins a transformacions de gran abast, com ara els processos de *convergència lingüística*, de *relexificació* (adopció massiva del lèxic d'una altra llengua amb manteniment de gramàtica pròpia) o, per contra, de *regramaticalització* (canvi gramatical amb manteniment del lèxic propi: el cas, per exemple, del romanó), o la creació de varietats de transició i de llengües mixtes, sabirs, pídgins o criolls.

En la recta final, Vila va abordar de manera més específica l'evolució recent de les perspectives d'anàlisi de l'alternança de codis. A partir dels anys 80 es produeix un gir radical: s'abandona la interpretació de les alternances com a símptoma de la degradació de la llengua i es comencen a veure com a resultat del virtuosisme dels parlants bi- i plurilingües. En altres paraules, l'èmfasi sobre el sistema de la llengua es desplaça a una preocupació per l'*agència* del parlant. A més, els autors deixen d'atribuir l'alternança a l'atzar i posen el focus sobre

els condicionants sintàctics i discursius de l'alternança. En aquest estadi es detecten discrepàncies entre els promotors de diferents línies de recerca en relació amb diferents qüestions: des de la definició mateixa del concepte (per exemple, els manlleus i les alternances monolèxiques són el mateix?) fins a l'existència de condicionants sintàctics (es pot alternar a l'interior de l'oració, del sintagma...?). A més, es produeix un esclat de recerques sobre les funcions discursives de l'alternança de codis, especialment a partir dels treballs de Peter Auer. Des d'un punt de vista macrosocial, el debat gira al voltant dels condicionants socials de les alternances de codi en diferents comunitats lingüístiques, a partir de postulats consensualistes com els de Carol Myers-Scotton o d'altres que, per contra, situen les relacions de poder entre els parlants al centre, com ara Jan Blommaert. Tot plegat condueix fins als debats actuals a l'entorn del transllenguatge, amb un notable canvi de perspectiva (de la «llengua» al «llenguar») i fins i tot amb la impugnació del concepte de llengua i l'èmfasi en la idea de repertori, format per un conjunt heterogeni de recursos lingüístics que els parlants bi- i plurilingües «mobilitzen» en funció de les seues finalitats comunicatives.

Com a coda de la presentació, Vila va proposar una aproximació a l'anàlisi dels fenòmens de contacte de llengües que s'ocupe de cinc nivells diferents:

- ❖ **Nanolingüística:** quina mena de fenòmens de contacte de llengües hi ha, des del punt de vista del fet lingüístic mateix.
- ❖ **Microsociolingüística:** com es relacionen els fenòmens de contacte de llengües amb el discurs i amb la situació comunicativa, al nivell de la interacció local entre els parlants.
- ❖ **Mesociolingüística:** com es relacionen els fenòmens de contacte de llengües amb les institucions en què té lloc la interacció.
- ❖ **Macrosociolingüística:** com s'expliquen els fenòmens de contacte de llengües en relació amb els valors socials de les varietats lingüístiques implicades.
- ❖ **Megasociolingüística:** com es relacionen els fenòmens de contacte lingüístic amb el canvi social a nivell global.

Montserrat Sendra: «La lingüística de contacte com a mirada sobre el contacte de llengües»

24 de novembre de 2017¹³

Montserrat Sendra, doctoranda i professora associada del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de Barcelona, va comentar dues lectures d'introducció a la *lingüística de contacte* com a perspectiva sobre els fenòmens de contacte de llengües, el fil conductor de les sessions de comentari de lectures del curs. En la segona part, la ponent va anar més enllà per a fer un interessant repàs històric d'alguns estudis sobre els fenòmens de contacte de llengües en el cas del català.

La primera lectura objecte de comentari va ser la introducció al manual *An introduction to contact linguistics* de Donald Winford (Wiley-Blackwell, 2003). L'autor hi proposa un breu recorregut per les diferents possibilitats de situacions de contacte entre llengües, pels fenòmens que resulten d'aquest contacte i, finalment, per la interacció entre els factors lingüístics i els factors externs (socials, psicològics, ecològics) en el canvi lingüístic. Winford

destaca que totes les llengües han passat per etapes més o menys dilatades de contacte amb altres varietats lingüístiques, amb diferents resultats sense límits *a priori*. El canvi lingüístic com a resultat del contacte sol iniciar-se amb algunes formes lèxiques (un àmbit especialment permeable al canvi) però pot arribar a generar varietats completament noves.

L'interès acadèmic pel canvi lingüístic com a conseqüència del contacte entre parlants de diferents llengües ha existit des de fa segles. Tanmateix, la institucionalització d'un camp de recerca al voltant d'aquestes qüestions l'hem de situar més aviat a cavall del segle XIX i principis del XX, en el moment d'auge de disciplines com la lingüística històrica i comparativa, precedents de la lingüística de contacte. Aquestes disciplines s'aproximen al contacte de llengües amb l'interès bàsic de determinar el paper del canvi induït per

¹³ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2017/12/04/la-linguistica-de-contacte-com-a-mirada->

[sobre-el-contacte-de-llengues-amb-montserrat-sendra/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2017/12/04/la-linguistica-de-contacte-com-a-mirada-sobre-el-contacte-de-llengues-amb-montserrat-sendra/)

contacte en la història de les llengües. És només a partir de l'obra d'Uriel Weinreich i Einar Haugen que es produeix una integració creixent de l'anàlisi lingüística amb una anàlisi de tipus social i psicològic, i que es comença a construir un marc teòric inclusiu per a l'estudi del contacte de llengües en el seu context social, propi de la lingüística de contacte.

Una vegada s'abandona l'ambició de predir el canvi lingüístic a partir de la descripció sociolingüística de la comunitat i la descripció estructural de la llengua, tal com figurava en les primeres propostes de Weinreich, la lingüística de contacte ha centrat el seu objectiu a descriure els tipus de situacions de contacte lingüístic i els resultats consegüents. Winford n'assenyala tres de fonamentals:

- ❖ **Contacte amb manteniment lingüístic.** En aquests casos, el contacte es plasma en forma de *manlleus* o *transferències* a diferents nivells gramaticals i es produeix amb una intensitat casual, moderada o intensa. En aquest últim escenari, el contacte lingüístic pot derivar fins i tot en situacions de convergència estructural, que requereixen localitzacions geogràfiques contigües i contacte intens entre comunitats lingüístiques o bé la difusió del multilingüisme a l'interior de la comunitat i/o una situació de pressió intensa cap a una minoria.
- ❖ **Contacte amb canvi lingüístic com a resultat de processos de substitució**

lingüística. Aquests canvis apareixen lligats a migracions, processos de colonització, etc.

- ❖ **Contacte amb creació de noves varietats lingüístiques a partir de les varietats en contacte.** En aquests casos, les varietats resultants poden ser *pídgins*, *criolls* o bé el que l'autor anomena *bilingual mixed languages* o llengües híbrides.

D'acord amb Winford no hi ha restriccions lingüístiques/estructurals absolutes al canvi lingüístic induït per contacte. Això és així perquè, d'una banda, qualsevol element pot ser transferit d'una llengua a l'altra i, de l'altra, perquè els factors extralingüístics (socials, psicològics) poden superar qualsevol resistència estructural al canvi. Una idea, aquesta última, que es reprèn en la lectura de Sarah Thomason que Montserrat Sendra va comentar en segon lloc. Abans d'això, un últim aspecte a ressaltar de la lectura de Winford és l'atenció que para a la *comunitat de parla* com a unitat bàsica d'anàlisi. Una noció que es pot interpretar a diferents nivells (des de l'Estat-nació a la comunitat de veïns, posem per cas) i que pot comprendre un contínuum entre comunitats monolingües homogènies fins a comunitats amb individus altament multilingües, passant per minories articulades com a «satèl·lits» d'un grup majoritari i/o comunitats que utilitzen dues llengües de manera rutinària. En qualsevol cas, els factors crítics per a considerar un determinat agregat social com una comunitat de parla és el fet de compartir un

mateix repertori lingüístic i unes determinades normes de conducta i d'interpretació de la parla. L'autor insisteix que l'anàlisi aprofundida de la comunitat de parla i de les seues característiques socials és un requisit indispensable per a entendre els productes del contacte lingüístic.

En una línia similar s'expressava Sarah Thomason (2008) en l'article que va centrar la segona part del seminari. Sendra va ressaltar que aquest article apareix, en bona mesura, com a resposta a les crítiques rebudes a una publicació anterior de la mateixa autora (Thomason i Kaufman 1988) i amb l'objectiu de refermar-se en dues idees fonamentals. En primer lloc, que no hi ha restriccions lingüístiques absolutes en el tipus o el nombre de característiques que es poden transferir entre llengües en situació de contacte, i que de moment cap dels seus crítics no han aconseguit demostrar amb èxit l'existència d'aquest tipus de restriccions. En segon lloc, l'autora sosté que els factors socials tenen més pes que no els estrictament lingüístics en el canvi lingüístic com a resultat del contacte. Aquest argument de Thomason contradiu la perspectiva de Weinreich, que sostenia que l'estructura de les llengües tenia més pes que no els factors socials i psicològics en la difusió de les interferències. Per contra, l'autora observa com, en situacions de contacte, quan les tendències estructurals remen en una direcció i els factors socials impulsen un canvi un de signe contrari, solen imposar-se aquests últims.

Des d'un punt de vista més general, la tesi de Thomason sobre el canvi lingüístic induït per contacte és que *una situació intensa de contacte de llengües és una condició necessària perquè la interferència estructural tinga lloc, però no és una condició suficient*. En aquest sentit, l'autora sosté que no és possible predir la direcció i la intensitat del canvi: quan apareix una innovació existeix la *possibilitat* que es difonga, però la *probabilitat* que això passe és impossible de calcular. A més, d'acord amb Thomason el contacte de llengües no és l'única font de canvi lingüístic, que pot tenir múltiples causes: per exemple el que anomena *deriva (drift)* i que apareix com a conseqüència directa dels trets estructurals de la llengua o, en alguns casos, les decisions deliberades de la comunitat lingüística (a pesar que, apunta l'autora, la majoria de canvis es produeixen de manera inconscient).

En l'últim tram del seminari, Sendra va fer referència a l'estudi dels fenòmens de contacte de llengües en la llengua catalana. Una qüestió que es pot traçar fins a una referència al mot «barbarisme» en l'*Espill* de Jaume Roig, al segle XV: «Si fall endressa / de capellà, / tot cristià / hi pot suplir, / si sap ben dir / sens barbarisme / mots del baptisme».

Joan Solà sostenia que la lingüística catalana havia estat particularment atenta als fenòmens de contacte de llengües i apuntava que es podria tractar de la llengua que disposa de més tractats sobre «barbarismes»: ell mateix va documentar

més de 300 treballs sobre aquesta qüestió des de finals del segle XIX. D'acord amb Solà, aquesta fixació deriva de la preocupació per la preservació de la qualitat i la genuïtat lingüística en un marc de contacte intens amb el castellà com a conseqüència de la subordinació política i dels canvis demogràfics. De la seua banda, Lamuela i Murgades (1984) observen que Pompeu Fabra es pot considerar un estudiós de la interferència *avant la lettre*. Segons aquests autors, l'obra fabriana destil·la implícitament una teoria de la interferència lingüística, que interpreta com a resultat d'un procés d'influència d'una llengua dominadora sobre una de dominada. A més, observen que per a Fabra destriar l'evolució lingüística atribuïble a l'evolució interna de la llengua dels canvis lingüístics ocasionats pel contacte amb el castellà era una condició *sine qua non* de la seua tasca codificadora.

Tot seguit, Sendra va esmentar Payrató (1985) com un dels primers estudis descriptius de la interferència lingüística català-castellà. Payrató es basava fonamentalment en les aportacions de Weinreich i distingia diferents tipus d'interferència lèxica i semàntica. Entre altres, per exemple, interferències que tenen com a resultat la *subestimació d'una distinció* existent en la llengua interferida però que no es produeix en la interferidora, en els casos d'*assecar/eixugar* (CAST *secar*) o *caixa/capsa* (CAST *caja*); interferències que afavoreixen la *reinterpretació d'una distinció*, en el cas, per exemple, de la *civada* (que passa a *avena* per influència del CAST *avena*)

i l'*ordi* (que passa a *civada* per influència del CAST *cebada*); o interferències que provoquen la *pèrdua d'una distinció semàntica*, per exemple en el cas del *vespre*, una franja horària que es redistribueix entre la *tarda* i la *nit* per l'absència d'una distinció equivalent en castellà. Per últim, Sendra va fer referència a la noció de *jerarquia de manllevabilitat*, que apareix en el text de Thomason i que a casa nostra ha aplicat Mireia Galindo (2006).

Referències

- GALINDO, Mireia (2006): *Les llengües a l'hora del pati. Usos lingüístics en les converses dels infants de Primària a Catalunya*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. <http://www.tdx.cat/handle/10803/1681>
- LAMUELA, Xavier i Josep MURGADES (1984): *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema
- PAYRATÓ, Lluís (1985): *La interferència lingüística: comentaris i exemples català-castellà*. Barcelona: Curial
- THOMASON, Sarah (2008): Social and linguistic factors as predictors of contact-induced change. *Journal of Language Contact* 2(1): 42-56. http://booksandjournals.brillonline.com/document/18774091/v2n1_splitsection4.pdf
- THOMASON, Sarah i Terrence Kaufman (1988): *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Oakland, CA: University of California Press

WINFORD, Donald (2003): *An introduction to contact linguistics*. Malden, MA/Oxford: Wiley-Blackwell

Cristina Illamola: «Variacionisme en llengua catalana, una mirada des del variacionisme en llengua castellana»

16 de febrer de 2018¹⁴

Cristina Illamola, filòloga i sociolingüista, professora associada del Departament de Filologia Hispànica de la Universitat de Barcelona i investigadora del CUSC-UB, va conduir una sessió sobre les aproximacions variacionistes al contacte de llengües i al canvi lingüístic, articulada al voltant del comentari de dos articles, un de Miquel Àngel Pradilla (2003) i l'altre de Maria Teresa Turell (2011).

D'entrada, la ponent va ressaltar la posició perifèrica que ocupa la sociolingüística en els plans d'estudis de Filologia Hispànica. De fet, n'ha començat a formar part només recentment: abans, l'estudi de la variació lingüística s'hi limitava a la dialectologia. A més, Illamola remarcava que, mentre que el variacionisme és el corrent hegemònic en la sociolingüística hispànica, aquesta perspectiva queda en un segon pla quan ens

fixem en la sociolingüística de la llengua catalana, en què han tingut més pes la sociologia del llenguatge o l'etnografia de la comunicació, entre altres. Una diferència que atribuïa, en bona mesura, a la asimetria amb relació a l'ansietat per la sostenibilitat de les llengües respectives a mitjà i llarg termini.

Feta la constatació, la ponent ens convidava a interrogar-nos sobre l'espai que ocupa la sociolingüística de la variació en els estudis sobre el català. Una perspectiva que va experimentar una certa revifalla, ràpidament estroncada, amb la *I Jornada Temàtica de la*

¹⁴ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/03/07/variacionisme-en-llengua-catalana-una->

[mirada-des-del-variacionisme-en-llengua-castellana-amb-cristina-illamola/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/03/07/variacionisme-en-llengua-catalana-una-)

Xarxa CRUSCAT: «La sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana»¹⁵ i la posterior publicació d'un monogràfic al número 23 de *Treballs de Sociolingüística Catalana*.¹⁶

Per a aproximar-nos-hi, Illamola es va servir en primer lloc d'un article de Miquel Àngel Pradilla (2003). L'autor arranca de l'observació que fa Joan A. Argenter, en el sentit que la sociolingüística laboviana s'ha centrat fonamentalment en l'estudi de variants concurrents en comunitats monolingües, i que és possible que, en conseqüència, haja suscitat menys interès entre els estudiosos de comunitats de llengua minoritzada. La ponent va voler destacar els punts que estableix Pradilla amb autors de l'àmbit hispànic, en primer lloc amb Francisco Moreno Fernández, amb qui coincideix a l'hora de parlar de quatre «vèrtexs» en l'estudi de la variació lingüística: el sociolingüístic, el pragmàtic, l'històric i el geolingüístic. Illamola destacava que, en l'estudi del català, els sociolingüistes de la variació s'han concentrat principalment en la (socio)fonètica, tot i que també s'han ocupat del vèrtex geolingüístic i de la relació entre dialectologia i sociolingüística. En relació amb això, Pradilla recorre a una altra sociolingüista de la tradició hispànica,

Carmen Silva-Corvalán, per a ressaltar els aspectes metodològics que delimiten la sociolingüística de la variació i la dialectologia tradicional: l'obtenció de dades mitjançant enregistraments de converses espontànies; l'ús de mètodes quantitius d'anàlisi; el reconeixement de l'homogeneïtat lingüística com a mite; i finalment l'anàlisi de la variació estilística.

De la seva banda, l'article de Maria Teresa Turell (2011) s'inicia amb una *laudatio* de William Labov i una síntesi de les seues aportacions clau als estudis lingüístics, com ara integrar la variació en una teoria sobre el canvi lingüístic o incorporar la noció de *prestigi* en l'anàlisi dels processos d'innovació i canvi lingüístic. L'article també parla de la *lingüística forense* com un camp d'aplicació possible de la sociolingüística de la variació, que podria fonamentar un major interès per la disciplina. A més, Turell critica que, en la tradició catalana, el variacionisme ha tendit a aturar-se en els factors lingüístics interns, que ha tractat des d'una perspectiva més aviat geolectal i, en canvi, no ha incorporat de manera sistemàtica els factors externs, de tipus social, en l'anàlisi i l'explicació del canvi lingüístic.

En resum, el variacionisme té una presència escassa en la tradició sociolingüística catalana, que ha centrat més esforços en la

¹⁵ Vegeu: <http://blogs.iec.cat/cruscat/2012/05/15/i-jornada-tematica-de-la-xarxa-cruscat-la-sociolinguisti-ca-de-la-variacio-en-lambit-de-la-llengua-catalana/>

¹⁶ Vegeu: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/issue/view/5457/showToc>

sociologia del llenguatge i l'anàlisi de les polítiques lingüístiques. En la visió d'Illamola, tant en els estudis hispànics com sobre el català cal encara transcendir l'anàlisi del vèrtex intern de la variació per a incorporar, en major mesura, les actituds i les valoracions dels parlants (i la noció de prestigi) en l'anàlisi del canvi lingüístic (per exemple, mitjançant les *proves de veus disfressades*). També es podria avançar, considera, a partir de l'exploració de les interseccions entre la sociolingüística de la variació i altres camps, com la neurolingüística o la lingüística forense.¹⁷

<http://www.raco.cat/index.php/TSC/article/view/280586/368274>

Referències

GAVALDÀ, Núria (2011): Sociolingüística de la variació i lingüística forense. *Llengua, Societat i Comunicació* 9 (49-59).
http://www.ub.edu/cusc/revista/lsc/hemeroteca/numero9/articles/7_Gavaldà_revista_LSC-corrDEF.pdf

PRADILLA, Miquel Àngel (2003): Les representacions del variacionisme en l'àmbit de la llengua catalana. Transferències i transaccions. *NovesSL* 3 (Tardor 2003).
<http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hmo3tardor/docs/pradilla.pdf>

TURELL, Maria Teresa (2013): Retrospectiva del model labovià de variació lingüística del català. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 23 (25-56).

¹⁷ Vegeu, amb relació a això, el número 9 de la revista *Llengua, Societat i Comunicació*, en especial l'aportació de Núria Gavaldà (2011).

Llorenç Comajoan: «El transllenguar com a perspectiva teòrica sobre el contacte de llengües»

18 de maig de 2018¹⁸

Aquest seminari, integrat en el cicle de lectures temàtiques sobre diferents aproximacions teòriques als fenòmens de contacte de llengües, va consistir en una conversa sobre la perspectiva del *transllenguar* (*translanguaging*) articulada al voltant del comentari de diferents lectures i conduïda per Llorenç Comajoan, professor del Departament de Filologia i Didàctica de la Llengua i la Literatura de la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya i investigador del CUSC-UB.

Comajoan va començar situant el seu interès personal pel concepte arran d'una estada a la City University of New York (CUNY). Allà entra en contacte amb Ofelia García i Ricardo Otheguy, dos dels principals promotors del transllenguar, que es mostren sobtats perquè parla del «català» i el «castellà» com a «llengües separades» i perquè en fa un «etiquetatge» constant quan

parla sobre el model lingüístic de l'escola catalana. D'altra banda, el ponent va constatar que aquesta perspectiva teòrica té una presència molt significativa i creixent en la literatura sociolingüística i sobre adquisició i didàctica de les llengües. S'hi comença a detectar, a més, un gir des d'un nivell de reflexió epistemològica, més especulativa (amb l'objectiu de respondre la pregunta «què és una llengua?») cap a una aplicació del concepte al disseny de currículums i programacions d'aula. Per exemple, en un document publicat recentment pel Departament d'Ensenyament sobre *El model lingüístic del sistema educatiu de Catalunya*¹⁹ hi trobem ja el terme *transllenguatge*; de la seua banda, Ofelia García i altres han publicat recentment un manual per a l'aplicació d'una pedagogia transllengüística a les aules dels Estats Units.²⁰

¹⁸ Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/05/24/el-transllenguar-com-a-perspectiva-teorica-sobre-el-contacte-de-llengues-amb-llorenç-comajoan/>

¹⁹ Vegeu: <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/ho>

²⁰ <https://www.caslonpublishing.com/titles/21/translanguaging-classrooms/>

Situant el «gir translingüe»

A què fan referència els autors quan parlen de transllenguar, però? Seguint una influent definició d'Ofelia García i Li Wei, el transllenguar representa «*an approach to the use of language, bilingualism and the education of bilinguals that considers the language practices of bilinguals not as two autonomous language systems as has been traditionally the case, but as one linguistic repertoire with features that have been societally constructed as belonging to two separate languages*» (2014: 2). En general, els autors que se situen en aquesta perspectiva tendeixen a presentar-lo com un concepte que marca un abans i un després en la recerca sobre multilingüisme. Jasone Cenoz i Durk Gorter (2017), per exemple, parlen d'un «trencament». En la seua visió, en un primer moment la recerca sobre bilingüisme i adquisició de llengües partia del monolingüisme com a referència i es tendia a conceptualitzar els subjectes bilingües com a «dos monolingües en un». En aquest marc, la ideologia de la separació de llengües tenia un clar impacte en els models pedagògics en forma d'assignatures separades, departaments estancs, etc. D'acord amb els autors, la irrupció de la perspectiva del *transllenguar* ens situaria en canvi en un «nou paradigma emergent», lligat amb les formes de mobilitat i comunicació pròpies de la globalització, i que posa el focus en les maneres com els individus multilingües es comuniquen i, doncs, en les pràctiques comunicatives en el nivell *local*.

En la visió d'Alastair Pennycook (2017), que també insisteix a posar el focus en les «pràctiques locals», aquesta proposta forma part d'un moviment més ampli, que caracteritza com un «gir translingüe» i que lliga a un presumpte canvi de paradigma conceptualitzat per Jan Blommaert i altres com a «sociolingüística post-fishmaniana». Un moviment que crida l'atenció, en primer lloc, per la profusió de termes per a fer referència a fenòmens similars (*transglossia, polylingual languaging, metrolingualism, metroethnicity...*) i en el marc del qual el prefix *trans-* presenta, com a mínim, dos significats: d'una banda, reflecteix un intent de transcendir la idea de «llengües separades» que continua present en el terme *multilingüisme*; de l'altra, apunta a la voluntat d'incorporar els aspectes no verbals de la comunicació (semiòtica, multimodalitat). Cal dir que, malgrat la diversitat de plantejaments, entre els autors que s'adscriuen al gir translingüe es detecten algunes tendències comunes:

- ❖ L'arraconament de conceptes com bilingüisme, multilingüisme o alternança i barreja de codis, i l'èmfasi en la idea de «repertori de recursos (lingüístics i no lingüístics)».
- ❖ La idea que la pedagogia i les pràctiques translingüístiques tenen un potencial transformador i d'apoderament per a determinats col·lectius de parlants.
- ❖ Per últim, la majoria d'autors situen el focus en les pràctiques, és a dir, en què fan els parlants socialment amb els recursos lingüístics més que no en el

sistema de la llengua o en el plurilingüisme com a fenomen cognitiu i individual.

Transllenguar: implicacions pedagògiques

Després de l'eclosió del terme *transllenguar* en la literatura sociolingüística i sobre adquisició i didàctica de les llengües, Otheguy, García i Reid (2015) lamenten que el concepte no s'ha acabat d'entendre i que no s'ha aplicat de manera conseqüent. El seu article es presenta, doncs, com un intent explícit de ressituar la discussió. En la seua visió, el transllenguar s'ha d'entendre en la seua dimensió de crítica radical i d'intent de deconstrucció de les «llengües amb nom» («el català», «l'anglès», etc.), que no entenen com a conjunts estructurats de trets lèxics i formals sinó com a entitats definides i constituïdes sociopolíticament. Aquesta realitat s'oposa, des de la seua perspectiva, a les «llengües sense nom», és a dir, al conjunt de trets lèxics i estructurals que conformen el repertori lingüístic d'un individu i que es despleguen en la interacció per a fer possible la comunicació. En altres paraules: la matèria lingüística realment existent (i, en conseqüència, l'objecte d'estudi legítim de la lingüística) són els *idiolectes*, entesos com la gramàtica mental d'un individu que emergeix en la interacció amb altres parlants.

En la visió dels autors, hi ha molts lingüistes i docents disposats a acceptar la deconstrucció de les «llengües amb nom» des d'un punt de vista teòric, però la majoria se n'obliden en el moment d'afrontar

aspectes com els enfocaments pedagògics de l'ensenyament de llengües o els criteris d'avaluació i de correcció lingüística. Els autors defensen que si es vol aplicar de manera conseqüent la idea de transllenguar a l'educació caldria, entre altres, distingir l'avaluació de la competència *en una llengua* de l'avaluació del nivell *en llengua* (idiolecte), evitar comparar les habilitats dels infants que *transllengüen* amb les dels infants monolingües, i tenir en compte que l'habilitat d'usar les llengües «amb nom» de manera separada és independent de la competència lingüística general dels parlants.

Comajoan plantejava en aquest punt una crítica als autors en el sentit que, en ocasions, els seus escrits es basen aparentment en la pressuposició que els parlants/aprenents tenen a la seua disposició tots els recursos lingüístics que els calen. Tanmateix, és freqüent que en una aula hi haja parlants/aprenents que no dominen tots els recursos de què haurien de disposar, per exemple a nivell de vocabulari. El ponent observava, en aquest sentit, que sovint en la literatura translingüe es troben a faltar consideracions sobre la necessitat d'intervenir (i sobre les vies més adequades per a fer-ho) quan un parlant disposa de certs recursos en la llengua que domina millor però no en la resta, i es demanava: «n'hi ha prou amb una part del repertori?».

El transllenguar i les llengües minoritzades

D'altra banda, Cenoz i Gorter (2017) afronten una altra possible línia de crítica a

l'aproximació translingüe i es pregunten en quina mesura aquesta proposa representa una amenaça per a les llengües minoritzades. En efecte, els programes d'educació bilingüe per al manteniment de llengües minoritzades s'han basat tot sovint en un principi de separació de les llengües que té per objectiu crear espais (quasi)monolingües que generen entre els aprenents una necessitat de comunicació i una pràctica consistent de la llengua. Els autors afirmen, en aquest sentit, que el transllenguar pot perjudicar el desenvolupament de la competència en una llengua minoritzada si no es posen en pràctica certes mesures, perquè:

- ❖ Existeix un desequilibri demolingüístic i de poder entre les llengües que pot fer que recule l'ús de la minoritària (i d'ací venen les pràctiques pedagògiques de «separació» a què acabem de fer referència).
- ❖ Històricament, s'han preservat millor les llengües que es trobaven més aïllades (tot i que, en l'actual context de globalització, aquesta possibilitat s'està esvanint).

- ❖ Un contacte lingüístic d'alta intensitat pot comportar la pèrdua de «qualitat» de la llengua feble.
- ❖ Finalment, cal tenir en compte que el principi de separació de llengües no comporta necessàriament un «desapoderament» dels parlants d'una llengua minoritzada, ja que això dependrà de la mesura en què la llengua es trobe en una posició de fortalesa o de debilitat en el context educatiu.

Amb tot, en el seu article els autors defensen l'aproximació translingüe i presenten un seguit de mesures per a fer possible un «transllenguar sostenible», tot creant *espais funcionals de seguretat* per a l'ús de la llengua minoritària; desenvolupant la necessitat d'emprar la llengua minoritària a partir del transllenguar (evitant, doncs, la *guetització* de l'ús de les llengües minoritzades en els seus espais de seguretat); emprant de manera estructurada diferents recursos multilingües emergents per a reforçar la competència en totes les llengües a partir del desenvolupament de la consciència metalingüística dels aprenents; reforçant la consciència (socio)lingüística perquè els parlants esdevinguin conscients del bagatge i el repertori lingüístic que acumulen i perquè l'aula esdevinga més sovint un escenari de discussió sobre qüestions sociolingüístiques; i, finalment, relacionant les pràctiques translingües espontànies amb activitats pedagògiques estructurades.

Crítica i aplicabilitat al context català

Al llarg del seminari van anar sorgint algunes crítiques a l'aproximació que se centren, en primer lloc, en el cert regust de «romanticisme social» que amara bona part de la literatura translingüe, i en el tractament de la diversitat des d'un prisma ideològic neoliberal que no té gaire en compte les relacions de poder i de desigualtat socioeconòmica entre parlants. D'altra banda, hi ha autors que han acusat aquesta perspectiva, sorgida en el marc de la sociolingüística «occidental», d'estar esbiaixada i de tenir un caràcter etnocèntric. Un altre focus de crítica va ser la «promiscuïtat» amb què certs autors creen i promocionen una metaterminologia pròpia per a parlar sobre unes idees d'hibriditat i barreja que ja trobem en conceptes amb una llarga trajectòria i encara vàlids com l'heteroglòssia de Bakhtín. Lligat amb això, cal dir que tal com les van definir Dell Hymes o John J. Gumperz nocions com alternança i barreja de codis o repertori i competència comunicativa ja representaven una perspectiva dinàmica i transformadora sobre les pràctiques bilingües, una potencialitat que alguns autors restringeixen avui dia al concepte de transllenguar. No obstant això, el transllenguar mateix no és immune al risc de fagocitació des de sectors més «conformistes» de la sociolingüística, i n'és una mostra el fet que el concepte ja

s'aplica a programes d'educació bilingüe basats precisament en la separació de llengües a Nova York.

El ponent també va posar sobre la taula la qüestió de fins a quin punt és oportú aplicar el transllenguar al cas del català. Abans de fer-ne una translació acrítica, va sostenir que cal tenir en compte el context social en què apareix aquesta perspectiva, que naix amb l'objectiu d'apoderar els estudiants hispans en l'entorn de segregació i desigualtat de base racial dels Estats Units, i de Nova York en particular.²¹ En qualsevol cas, com hem vist el concepte ja figura en un document del Departament d'Ensenyament en què s'empren profusament termes com «repertori plurilingüe», es valoren explícitament les «competències parcials» dels estudiants i es promouen les «pràctiques de transllenguatge» per a afavorir un aprenentatge més aprofundit de les llengües. Aquests elements no encaixen, però, amb altres apartats del document en què la separació de les llengües és molt més evident, com ara quan s'especifiquen les equivalències dels nivells a assolir en català, castellà i anglès al final de l'etapa obligatòria i postobligatòria. Hi afloren, doncs, les tensions que assenyalaven Otheguy i altres entre l'acceptació del transllenguar a nivell teòric i unes pràctiques pedagògiques que encara es basen en la separació de llengües. Per a acabar, Comajoan va ressaltar

²¹ Vegeu: <http://slcat.blogspot.com.es/2017/04/de-com-dos-models-linguistics-escolars.html>

que molts dels interrogants teòrics i aplicats que obri la idea del *transllenguar* ja eren presents molt abans en la didàctica de les llengües. Amb tot, l'ús d'aquest concepte és benvingut en la mesura que continua fent visible algunes d'aquestes tensions i sempre que no se n'idealitzi la bondat, utilitat i/o aplicabilitat al nostre context.

Referències

CENOZ, Jasone i Durk GORTER (2017): Minority languages and sustainable translanguaging: threat or opportunity? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 38(10) (901-912)

GARCÍA, Ofelia i Li WEI (2014): *Translanguaging. Language, Bilingualism and Education*. Londres: Palgrave Macmillan

OTHEGUY, Ricardo, Ofelia GARCÍA i Wallis REID (2015): Clarifying translanguaging and deconstructing named languages: A perspective from linguistics. *Applied Linguistics Review* 6(3) (281-307).
<https://ofeliagarciadotorg.files.wordpress.com/2011/02/otheguyreidgarcia.pdf>

PENNYCOOK, Alastair (2017): Language Policy and Local Practices. Dins Ofelia García, Nelson Flores i Massimiliano Spotti (ed.): *The Oxford Handbook of Language and Society*. Oxford University Press, 125-140

Avel·lí Flors-Mas: «Perspectives etnogràfiques i interaccionals sobre el contacte de llengües»

6 de juliol de 2018²²

Amb aquesta última sessió, a càrrec d'Avel·lí Flors-Mas, investigador del Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació de la Universitat de Barcelona (CUSC-UB), es cloïa el cicle de lectures temàtiques al voltant de diferents aproximacions teòriques als fenòmens de contacte de llengües: en aquesta ocasió tractàvem les perspectives etnogràfiques i interaccionals a partir del comentari de tres lectures de Monica Heller (1988), Kathryn A. Woolard (1987) i Xosé Luis Regueira (2016), respectivament. El seminari va consistir en una discussió dels articles articulada entorn del concepte d'*indicialitat* (*indexicality*).

En primer lloc, el ponent va tractar la introducció del llibre *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives* (Mouton de Gruyter, 1988), editat per Monica Heller, i que es pot entendre com un escrit de transició entre la *sociolingüística interaccional* de John J. Gumperz i Dell Hymes pròpiament i la *economia política de les llengües* i la

sociolingüística crítica, una mutació que ja és completa en un altre volum editat per Heller gairebé vint anys després: *Bilingualism: A Social Approach* (Palgrave Macmillan, 2007). El text de 1988 constata un canvi d'orientació en els estudis sobre l'*alternança de codi* (*code-switching*) des d'un èmfasi en la descripció i l'anàlisi dels constrenyiments lingüístics (i, de manera complementària, en la cerca de patrons universals) que actuen sobre l'alternança, cap a un focus en les motivacions i les *funcions socials* de l'alternança en la interacció (bàsicament, en un sentit d'anivellament o de manteniment dels límits etnolingüístics). En altres paraules, la introducció de Heller apunta a un desplaçament des de l'anàlisi de formes lingüístiques i discursives específiques de determinades comunitats i moments històrics cap a l'anàlisi del *significat social* de les tries lingüístiques i l'alternança de codi

²² Vegeu-ne el resum en línia a <https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/07/11/perspectives-etnografiques-i-interaccionals->

[sobre-el-contacte-de-llengues-amb-aveli-flors-mas/](https://llenguasocietat.wordpress.com/2018/07/11/perspectives-etnografiques-i-interaccionals-)

en la interacció. Heller apunta encara a un segon canvi d'orientació. De postular «deterministic models relating form and function to each other and to the context», els autors aplegats en el volum comencen a considerar l'alternança com «a resource for indexing situationally-salient aspects of context in speakers' attempts to accomplish interactional goals» (p. 3). És a dir, passen a considerar les alternances de codi com una forma d'*estratègia* comunicativa, com un instrument d'acció i construcció de la realitat social, més enllà del seu paper com un indicatiu que permet *inferir* les intencions dels interlocutors a partir de les associacions convencionals entre formes lingüístiques i significats socials en una determinada comunitat de parla.

Un altre aspecte destacable de l'aproximació de Heller, d'acord amb Flors-Mas, és la voluntat d'establir lligams entre els fenòmens lingüístics micro, observables en la interacció de nivell local, i els processos d'estructuració macrosocial, a partir d'una contextualització etnogràfica de les dades que té en compte el que Heller anomena l'*economia de la parla*, és a dir, el fet que la formació dels repertoris comunicatius individuals està mediatitzada per unes condicions desiguals d'accés a les diferents varietats lingüístiques i rols socials en joc en una determinada comunitat de parla. En aquesta línia, la preocupació central d'aquests autors comença a ser el *resultat social* de determinades tries lingüístiques i alternances de codi més que no les tries *per se*: es tracta d'entendre «what do people gain

or lose by using language in certain ways in certain interactions?» (p.13). Aquesta preocupació és encara més evident en els estudis que ja s'inscriuen de ple en l'anomenada economia política de les llengües (Gal 1989, Irvine 1989, Heller 2007), que centren l'anàlisi en els processos de reproducció o resistència a les desigualtats socials i a les relacions de poder a partir d'uns usos lingüístics condicionats per l'accés asimètric dels parlants als recursos lingüístics. Una orientació en què els fenòmens (socio)lingüístics deixen de ser el centre d'interès per a convertir-se en un element analític que permet entendre, explicar i combatre una part de les desigualtats socials en les societats contemporànies.

Un concepte central en aquestes perspectives i, més en general, en la sociolingüística de base antropològica, és el d'*indicialitat* (*indexicality*). Aquest terme està inspirat en els escrits del filòsof Charles Peirce (1839-1914) sobre els diferents tipus de relació entre signe i referent, i doncs en la distinció que estableix entre:

- ❖ *Icones*: la relació entre signe i referent s'estableix sobre la base de la semblança física (per exemple, en un fotografia o en les onomatopeies).
- ❖ *Indicis*: la relació entre signe i referent es basa en una idea de correlació, en la seua coocurrència en l'espai i el temps, arran de la qual el signe «apunta» cap al referent (per exemple, en el cas del fum

com a indicatiu que «apunta» cap a l'existència d'un foc).

- ❖ *Símbols*: la relació entre signe i referent és purament arbitrària (per exemple, en el cas dels llenguatges naturals).

En el marc de la sociolingüística antropològica, la indicialitat ha estat definida per Irvine i Gal com el procés pel qual «the use of a linguistic form can become a pointer to (index of) the social identities and the typical activities of speakers» i, doncs, pel qual «linguistic features are seen as reflecting and expressing broader cultural images of people and activities» (2000: 37). Un tret clau, per tant, del que les mateixes autores anomenen processos de *diferenciació sociolingüística* (és a dir, de creació de diferències socials sobre la base de diferències lingüístiques) i que apunta al fet bàsic que qualsevol tria lingüística porta associat un conjunt de *significats socials* i genera inferències o interpretacions entre els interlocutors, amb una certa independència del fet que es tracte de tries agentives, conscients o estratègiques dels parlants, o que siguin per contra el reflex d'un *habitus* comunicatiu incorporat i es tracte, per tant, de tries preconscients, quasi automatitzades. Això té, és clar, implicacions per a la recerca i l'anàlisi, en què l'atribució de significat i intencionalitat a les formes lingüístiques per part de l'investigador ha de recolzar sobre un coneixement etnogràfic extensiu dels significats d'aquestes formes en la comunitat de parla objecte d'estudi i també, és clar, de

la posició social dels individus que les produeixen.

Una vegada situats en aquest marc teòric general, la resta del seminari es va basar en el comentari dels articles de Woolard i Regueira. En el primer cas, l'antropòloga Kathryn A. Woolard analitza de manera detallada els fenòmens de contacte de llengües presents en el primer enregistrament en casset dels acudits d'Eugenio. L'autora constata com, una vegada observades la interferència del català en la fonologia i els patrons entonatius en el castellà de l'humorista, les alternances al català representen un percentatge molt reduït del corpus de dades. Amb tot, sempre d'acord amb Woolard els oients perceben que l'alternança entre llengües és molt generalitzada. Una discrepància que l'autora atribueix al fet que a pesar que les alternances al català tenen poca càrrega de significat es produeixen, en canvi, de manera estructurada i previsible en moments clau com l'inici dels acudits (l'emblemàtic «*El saben* aquell que») i també en el verb «diu», que empra de manera profusa per a introduir els diàlegs en estil directe. L'autora conclou que, en un moment (1980) en què l'alternança entre català i castellà en un mateix enunciat és molt poc freqüent, aquesta «parla bilingüe» no només té un efecte humorístic sinó que contribueix a anivellar els límits etnolingüístics entre catalanoparlants i castellanoparlants (especialment en el cas d'aquests últims, que d'aquesta manera poden participar en un context d'ús limitat del català en què tota la

informació clau els és accessible perquè es vehicula en castellà).

Flors-Mas va tractar, per últim, un article en què Xosé Luis Regueira analitza el significat de les marques transcòdiques del castellà i el portuguès en el debat polític en gallec. Dues llengües que actuen com a fonts d'autoritat lingüística fonamentals per a la llengua pròpia de Galícia: el castellà, d'una banda, com a llengua pròpia de la tradició política i jurídica gallega fins als anys 80 del segle XX, i de la qual prové una bona part de la interferència lingüística en el gallec contemporani; i el portuguès, de l'altra, que influeix sobretot els usos lingüístics de determinats sectors del nacionalisme gallec, una influència que no es produeix a partir de la interacció freqüent entre gallecs i portuguesos o en el nivell de la cultura popular sinó, més aviat, a partir de l'accés a l'«alta» cultura portuguesa. Tot plegat ha tingut un impacte significatiu sobre els models d'estandardització, en què encara conviuen d'una banda les propostes *lusistes* o *reintegracionistes*, que fan servir un estàndard acostat al del portuguès, i de l'altra un estàndard autònom en què, amb tot, hi fan una certa aparició algunes formes més acostades al portuguès; l'ús d'un o altre estàndard indicia l'alineament amb diferents espais polítics i ideològics. Hi ha un segon aspecte clau a l'hora de considerar la relació entre formes lingüístiques i indicació d'identitats socials a Galícia, i és que el significat dels usos lingüístics no hi deriva únicament de la tria lingüística (castellà vs gallec), sinó de la intersecció entre aquest

element i l'*accent* (urbà vs rural, nivell formatiu elevat vs nivell formatiu baix). En aquest marc, és la prosòdia i no la tria de llengua el que actua com a índex fonamental de l'origen social dels parlants. És per això que autors com Álvarez-Cáccamo poden afirmar que els *neo-falantes*, gallegòfons urbans d'origen castellanoparlant, «while appearing to speak standard Galician, actually speak *Spanish in Galician*, typically on televisions and radio. Conversely, native bilinguals often speak *Galician in Spanish* when they produce discourses which are grammatically Spanish but prosodically (and thus, indexically) Galician» (1993: 24).

Sobre aquesta base, Regueira es basa en una anàlisi detallada d'un debat preelectoral de les eleccions gallegues de 2012 entre Alberto Núñez Feijoo (PP), Manuel Vázquez (PSdeG) i Manuel Jorquera (BNG), i en segon lloc d'un debat al parlament sorgit d'aquelles eleccions en què ja hi intervé Xosé Manuel Beiras, que no havia estat present en els debats preelectorals perquè la seua formació (ANOVA) no disposava de representació parlamentària en la legislatura anterior. L'anàlisi de Regueira és força exhaustiva i té en compte aspectes de la fonologia (com ara el vocalisme o el rotacisme típic de certes formes vernaculars del gallec), de la sintaxi (com ara l'anteposició de clítics pronominals que alguns parlants no produeixen per interferència del castellà), del lèxic, etc. Aquesta anàlisi li permet constatar que tots els candidats presenten formes de contacte amb el castellà mentre que, com era previsible, les formes de contacte amb el

portuguès es restringeixen als representants del BNG i ANOVA. L'autor assenjala que aquestes marques transcòdiques són indicis de diferències en l'origen, la classe social i la ideologia dels candidats. D'una banda, les formes de contacte amb el castellà indiquen l'origen urbà de la majoria dels candidats i s'associen, en les representacions dels parlants, a una idea de «competència» i «modernitat». De l'altra, les formes de contacte amb el portuguès, incorporades a través de la participació en cercles socials i en pràctiques discursives pròpies del nacionalisme gallec, indiquen fonamentalment l'alineament amb aquest grup social. Per últim, Regueira assenjala que Beiras empra trets del gallec «pre-estandardització» i sosté que això el pot connectar, en l'imaginari dels votants, amb la tradició galleguista i amb personatges amb un alt reconeixement social i que podria servir, en aquest sentit, com un mecanisme de *distinció* i de legitimació simbòlica de Beiras com continuador de la tradició política del nacionalisme gallec (a pesar que se situa fora del partit que l'ha representat històricament, el BNG).

Referències

- ÁLVAREZ-CÁCCAMO, Celso (1993): The pigeon house, the octopus, and the people: The ideologization of linguistic practices in Galiza. *Plurilinguismes* 6 (1-26) https://www.academia.edu/971088/The_pigeon_house_the_octopus_and_the_people_The_ideologization_of_linguistic_practices_in_Galiza
- GAL, Susan (1989): Language and Political Economy. *Annual Review of Anthropology* 18 (345-367)
- HELLER, Monica (1988): Introduction. Dins Monica Heller (ed.): *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives* (1-24). Berlín: Mouton de Gruyter
- HELLER, Monica (ed.) (2007): *Bilingualism: A Social Approach*. London: Palgrave Macmillan
- IRVINE, Judith T. (1989): When talk isn't cheap: language and political economy. *American Ethnologist* 16(2) (248-267) http://blog.wbkolleg.unibe.ch/wp-content/uploads/Irvine1989_When-talk-isnt-cheap.pdf
- IRVINE, Judith T. i Susan GAL (2000): Language Ideology and Linguistic Differentiation. Dins Paul V. Kroskrity (ed.): *Regimes of Language. Ideologies, Politics and Identities* (35-84). Santa Fe: School of American Research Press <http://www.stanford.edu/~eckert/PDF/IrvineGal2000.pdf>
- REGUEIRA, Xosé Luis (2016): La lengua de la esfera pública en situación de minorización: español y portugués como lenguas de contacto en el lenguaje político gallego. Dins Dolors Poch Olivé (ed.): *El español en contacto con las otras lenguas peninsulares* (39-59). Madrid: Iberoamericana-Vervuert https://www.researchgate.net/publication/313557723_La_lengua_de_la_esfera_publica_en_situacion_de_minorizacion_espanol_y_p

ortugues como lenguas de contacto en e
l lenguaje politico gallego

WOOLARD, Kathryn A. (1987): Codeswitching
and Comedy in Catalonia. *IPRA Papers in
Pragmatics* 1(1) (106-122)
<https://journals.linguisticsociety.org/elauguage/pip/article/download/145/145-432-1-PB.pdf>